1904

JB

08887

DE TOEKOMST

VAN HET

Christelijk Onderwijs.

RAPPORT en ADVIES

door het Bestuur van de Vereeniging voor

Gereformeerd Schoolonderwijs

AANGEBODEN AAN

de eerstkomende Algemeene Vergadering.

KAMPEN — J. H. BOS — 1904.

BIBL. P.A.W.U. AMSTERDAM JB 08867

DE TOEKOMST

VAN HET

Christelijk Onderwijs.

RAPPORT en ADVIES

door het Bestuur van de Vereeniging voor
Gereformeerd Schoolonderwijs

AANGEBODEN AAN

de eerstkomende Algemeene Vergadering.

KAMPEN — J. H. BOS — 1904.

BIBL. P. A. W. V.U.
AMSTERDAM

Voorbericht.

Op de algemeene vergadering van de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs, gehouden te Arnhem, 22 Mei 1902, kwam de vraag ter sprake, op welke wijze het best aan de Vereeniging nieuw leven kon worden ingestort en een vruchtbaar arbeidsveld haar kon worden aangewezen. Eene commissie van drie leden werd benoemd, om deze vraag nader te overwegen en op de volgende vergadering dienaangaande een rapport uit te brengen.

Dit rapport kwam in behandeling op de algemeene vergadering, die den 4den Juni 1903 te Utrecht samenkwam. De conclusie van het rapport luidde: „Wenschelijk is, dat de Vereeniging voor Gereformeerd Onderwijs zich weer meer zal bezig houden met steun te verleenen aan de opleiding, en wel mede in dien vorm, dat ze zooveel mogelijk helpt, om flinke normaallessen te verheffen tot Gereformeerde kweekscholen". Deze conclusie werd door de vergadering met algemeene stemmen aangenomen; en voorts gaf zij het Bestuur in last, om het in deze conclusie neergelegde denkbeeld op de geschiktste wijze te progageeren en het in breeden kring ingang te doen vinden.

Na rijp beraad meende het Bestuur aan deze opdracht niet beter te kunnen voldoen, dan door het denkbeeld nogmaals in een rapport uit te werken en van alle zijden toe te lichten, en er voorts een voorstel aan te verbinden tot reorganisatie van de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs. Voor ieder, die met zijn tijd meeleeft, kan het toch duidelijk zijn, dat de Christelijke Scholen in de toekomst vooral op het behoud en de voortgaande vorming van haar Christelijk karakter bedacht zullen

moeten zijn, en dat de vereenigingen, die de belangen der bijzondere scholen behartigen, indien zij ten blijvenden zegen willen zijn, hare werkzaamheden behooren te wijzigen en uit te breiden.

Althans het Bestuur van de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs is daarvan overtuigd. Het biedt daarom het volgend rapport en advies aan alle belangstellenden in het Christelijk onderwijs ter overweging aan, en hoopt, dat de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs zich zal weten aan te passen aan de veranderde tijdsomstandigheden en daardoor haar zegenrijke werkzaamheid voor de Gereformeerde Scholen bestendigen en vermeerderen zal.

M. NOORDTZIJ.
H. BAVINCK.
J. OLTHOFF.
T. BOS.
J. C. WIRTZ Czn.
C. STADIG.
C. M. VAN HEYZELENDOORN.

§ 1. De Schoolstrijd.

De Schoolstrijd, die hier te lande in de vorige eeuw werd gevoerd, heeft een merkwaardig verloop gehad.

Toen de Revolutie den Nederlandschen Staat van alle godsdienst en belijdenis losgemaakt en alle godsdienstige gezindheden voor de wet gelijk had verklaard, stelde zij daarmede terstond een ernstig en moeilijk probleem voor onderwijs en school aan de orde. Hoe moest nu toch de ééne, openbare school ingericht zijn, om aan alle burgers, welke hunne richting en gezindheid ook ware, te voldoen?

De eerste gedachte was, dat de overheid zorgen moest voor een voldoend aantal scholen, waar een onderwijs gegeven werd, dat wel niet aan een ieder schonk, wat hij wenschte, maar dat toch niemand hinderen of ergeren kon. De eerste wet op het lager onderwijs van 15 Juni 1801 schreef, evenals ook nog de tweede wet van 1803, een deïstisch onderwijs voor. De derde wet van 1806, welke tot 1857 bleef bestaan, wijzigde dit in dien zin, dat zij een algemeen, vaag, boven de kerkelijke verdeeldheid verheven Christendom toeliet. Terwijl zij al het leerstellige naar de kerkgenootschappen verwees, behield zij zich zelve voor, om de kinderen op te leiden tot alle Christelijke en maatschappelijke deugden. Dit stelsel van de gemengde school kwam overeen met den geest van dien tijd; men leefde toen algemeen in den waan, dat de orthodoxie haar tijd had gehad, en dat er een tijdperk van een algemeen Christendom, van een liberaal Evangelie, van eene verdraagzame onverschilligheid was aangebroken.

Maar deze zoete waan werd spoedig op onzachte wijze verstoord; de berekening kwam gansch anders uit; en de geschiedenis nam een geheel ander verloop. Er kwam onder den druk der Fransche overheersching en in den weg van Gods voor-

zienigheid eene krachtige herleving van het nationaal, van het confessioneel en van het kerkelijk bewustzijn. In de armoede van het heden greep men begeerig naar de schatten van het verleden terug. Overheid en volk gingen van toen aan elk een eigen kant uit en werden hoe langer hoe meer vervreemd van elkaar. De school, die door de overheid aan het volk geschonken werd, beantwoordde steeds minder aan het nieuwe leven en streven der natie. Terwijl het volk toch in steeds breedere kringen naar de waarheden der Reformatie terugkeerde, werd de school hoe langer hoe verder den weg der revolutionaire beginselen opgedreven. Bij Koninklijk Besluit van 18 Aug. 1808 werd verboden, dat predikanten leden der school-commissies waren; ten believe der Roomschen werden vooral na 1830 Bijbel en Catechismus van de scholen geweerd; en philanthropijnen als van der Ende, Nieuwold, Anslijn, Floh, Visser waren in hunne consequentie sterk, als zij het laagje Christelijk vernis, dat het lager onderwijs nog bedekte, geheel verwijderen en voor niets meer dan den natuurlijken godsdienst nog eene plaats op de school inruimen wilden. Maar daardoor gingen juist te meer de oogen voor het gevaarlijk karakter van het openbaar onderwijs open, en Réveil en Scheiding riepen te zamen de geloovigen op, om den strijd aan te binden tegen de gemengde school.

De eerste periode van den strijd tegen de openbare school omvatte de jaren 1842 tot 1857, en kenmerkte zich door de poging, om het onderwijs-vraagstuk in dien weg op te lossen, dat de openbare school naar de gezindheden gesplitst werd. Aldus stelde Groen van Prinsterer voor in eene Nota, welke hij voegde bij een rapport, dat in Jan. 1841 werd uitgebracht door de Commissie van VII, die benoemd was, om de grieven tegen de staatsschool te onderzoeken. Maar bij het uitspreken van dien wensch liet men het niet; kerken, vereenigingen en particuliere personen gingen in steeds grooter getale gebruik maken van het recht, om voor eigen rekening Christelijke scholen op te richten. Dit recht was al bij de eerste wet op het lager onderwijs van 1801 erkend, maar de uitoefening afhankelijk gesteld van de goedkeuring der gemeenteraden. Deze zagen over het algemeen het oprichten van vrije scholen met leede oogen aan, en legden

daaraan allerlei hinderpalen in den weg. En ook, wanneer de vrijheid verleend was, werd zij daarna toch weer op allerlei wijze besnoeid. Aan den gemeenteraad werd de benoeming van een plaatselijk schoolbestuur opgedragen, dat de bijzondere onderwijzers examineeren, voor verbetering van het bijzonder onderwijs zorg dragen, schadelijke en verboden boeken van de school weren en op het gedrag der onderwijzers letten moest. Bij Koninklijk Besluit van 27 Mei 1830 werd de autorisatie tot het oprichten van lagere scholen overgelaten aan de gemeente-besturen onder goedkeuring van Gedeputeerde Staten. En Art. 6 van het Koninklijk Besluit van 1842 bepaalde, dat, wanneer iemand van een gemeente-bestuur geen vrijheid had kunnen verkrijgen, om eene lagere school op te richten, de adressant zich zou kunnen wenden tot de Gedeputeerde Staten der provincie, die alsdan, na het betrokken bestuur te hebben gehoord, naar bevind van zaken de weigering handhaven of ook de oprichting der school zouden kunnen inwilligen.

Deze bepalingen stellen in het licht, dat de vrijheid, om bijzondere scholen op te richten, menigmaal geweigerd en dikwerf niet dan ongaarne en aarzelend verleend werd. Iedere voetbreed gronds is op dit terrein met krachtsinspanning en volharding veroverd moeten worden. Maar de strijd voor de vrijheid, om Christelijke scholen op te richten, werd met goeden uitslag bekroond. Van jaar tot jaar breidde haar aantal zich uit. En al deze scholen waren *vrije* scholen, in dien zin, dat zij niet door de overheid, maar door kerkelijke gemeenten, vereenigingen of particuliere personen werden opgericht en onderhouden, ten einde aan de kinderen weder eene Christelijke opvoeding te verschaffen.

Toen de vrije, Christelijke scholen in dezen weg op het staatsmonopolie der openbare school veroverd waren, ging de tweede phase van den schoolstrijd in, die tot 1869 duurde en daardoor zich onderscheidde, dat door organisatie voor het behoud der opgerichte of nog op te richten scholen zorg werd gedragen.

Immers lag de grootste moeilijkheid nog niet in het tot stand brengen, maar in het in stand houden der Christelijke scholen. Het openbaar onderwijs was voorwerp van de aanhoudende zorg der Regeering, maar het bijzonder onderwijs kon alleen rekenen

op den steun van hen, die door de tegenpartij verachtelijk als het niet-denkend deel der natie werden aangeduid. En de concurrentie werd hoe langer hoe zwaarder. Het Koninklijk Besluit van 2 Januari 1842 handhaafde de gemengde school. De grondwet van 1848 bestendigde niet alleen de bepaling, dat het openbaar onderwijs een voorwerp was van de aanhoudende zorg der Regeering, maar schreef voorts ook eene zoodanige inrichting van dat onderwijs voor, dat ieders godsdienstige begrippen daarbij geëerbiedigd moesten worden, en nam bovendien de later zoogenaamde „ellendige zinsneê" op, dat er overal in het Rijk van overheidswege voldoend lager onderwijs moest gegeven worden. En eindelijk voerde de schoolwet van 1857 stelselmatig op de openbare scholen het *neutrale* onderwijs in, ofschoon toch de formule nog behouden bleef, dat de opleiding geschieden moest tot alle Christelijke en maatschappelijke deugden. Naarmate de openbare school bij de bevolking in discrediet kwam, nam zij in gunst bij de overheid toe en werd zij het troetelkind der Regeering.

Vandaar dat de vrienden van het Christelijk onderwijs erop bedacht moesten zijn, niet alleen om bijzondere scholen te stichten, maar bovenal ook om ze te handhaven en zoowel zedelijk als financieel te steunen. Het middel daartoe was organisatie. In 1846 kwam te Nijmegen de eerste Christelijke Normaalschool tot stand, later door die te Zetten gevolgd. De vereeniging van Christelijke onderwijzers dagteekent reeds van het jaar 1854. In 1860 werd de Vereeniging voor Christelijk Nationaal Schoolonderwijs, in 1867 de Friesche Vereeniging Schoolhulp, in 1868 de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs opgericht; altemaal met het doel, om de opleiding van Christelijke onderwijzers te bevorderen en de Christelijke scholen in den strijd om het bestaan te versterken.

Maar de vrienden van het Christelijk onderwijs werkten niet alleen naar binnen, zij traden ook naar buiten op. Vooral twee eischen stelden zij aan de voorstanders der openbare school. Ten eerste: eerlijke en onpartijdige naleving der wet en dus strikte handhaving van de bewust en willens aanvaarde neutraliteit op de openbare school. Indien deze neutraal *wilde* zijn, dan moest zij het ook wezen in waarheid, en in den besten zin, die er aan

dat woord gehecht kon worden. Als Groen den eisch stelde van eerlijke naleving der wet op de openbare school, dan werd hij daartoe zeker ook gedrongen door de gedienstigheden der praktijk, die de openbare school in weerwil van hare neutraliteit toch weer orthodox op de Veluwe en Roomsch in Brabant deden zijn en alzoo het volk een rad voor de oogen draaiden. Maar toch was het daarbij zijne bedoeling niet, om de openbare school zoo slecht mogelijk te maken; integendeel was het zijn streven, om deze nog zoo goed te doen zijn, als zij naar haar beginsel wezen kon. Indien de neutraliteit op de openbare school niet strikt gehandhaafd bleef, vreesde hij en hij had grond voor die vreeze, dat onder den schijn der neutraliteit aan de natie een anti-christelijke staatsgodsdienst zou worden opgedrongen. Groen verlangde eerlijke naleving der wet, opdat de openbare school niet een middel tot ongeloofs-propaganda, niet eene secte-school der modernen zou worden. Hij stond op handhaving der neutraliteit, opdat de openbare school, daar waar geen Christelijke school bestond, voor de kinderen van Christenouders, ofschoon ongenoegzaam, toch nog bruikbaar zou zijn. [1])

In de tweede plaats werd de eisch gesteld van verplichte schoolgeldheffing op de openbare school, opdat de kosteloosheid van het openbaar onderwijs de concurrentie aan de bijzondere scholen niet geheel onmogelijk zou maken. Ter verkrijging van de daarop doelende wijziging van art. 33 der wet op het lager onderwijs werd dan vooraf herziening verlangd van art. 194 der toenmalige grondwet en met name schrapping voorgesteld van de „ellendige" zinsnede, dat er overal in het Rijk van overheidswege voldoend lager onderwijs werd gegeven.

Dit was het program van Groen, die na 1857 veranderde van taktiek, het tegen zijn wil door de Regeering ingenomen standpunt van den neutralen staat als een voldongen feit aanvaardde en dies nu ook geen splitsing van de openbare school naar de gezindheden meer voorstond. Zoolang de Nederlandsche Staat deze positie der neutraliteit bleef innemen, moest veeleer het bijzonder onderwijs regel en het openbaar onderwijs aanvulling zijn. Ofschoon Groen in beginsel vasthield aan de openbare Chris-

1) Vergelijk Mr. D. P. D. Fabius, „Voorheen en Thans" Amsterdam 1886 blz. 138.

telijke School, zag hij thans in de vrije scholen een onmisbaar surrogaat tegenover het systeem van de neutrale school. Groen wilde eigenlijk eene openbare school, die overeenstemde met de behoeften eener Christelijke natie. Zijn einddoel was eene hervorming van de openbare school in Christelijken geest; niet een uittocht der Christenen naar de bijzondere school, om gene dan aan haar lot over te laten of zoo slecht mogelijk te maken [1]) Daaruit is het ook voor een deel te verklaren, dat Groen, op het einde van zijn leven, in zijn Christelijk-historisch testament [2]) tot het stelsel van de openbare gezindheidsscholen terugkeerde; dit was zijn oorspronkelijk standpunt en had de liefde van zijn hart.

In 1869 kwam er eene belangrijke wijziging in deze tactiek en nam daarom het derde tijdperk in den schoolstrijd een aanvang. De Vereeniging van Christelijk Nationaal Schoolonderwijs nam, evenals heel de toenmaals nog kleine anti-revolutionaire partij, het progam van Groen wel over; maar de aanval werd toch op een ander punt gericht. De verandering bestond vooral hierin, dat thans vóór alle dingen — Anti-schoolwetverbond van 1872 sprak zelfs van *onverwijld* — zou aangestuurd worden op wijziging van art. 194 der grondwet in dien zin, dat het vrije onderwijs regel en het overheidsonderwijs aanvulling zou zijn.

Daar lag de beschouwing achter, dat de staat als zoodanig, dat in elk geval de tegenwoordige, door eene valsche idee beheerschte staat geen onderwijs mocht geven en niet als schoolmeester optreden kon. Het onderwijs moest daarom aan den staat ontnomen en aan de maatschappij teruggegeven worden. De school behoorde aan de ouders. Niet slechts de neutraliteit, maar ook het recht van den staat, om scholen op te richten, werd nu een punt van aanval. De vrije school kreeg op zichzelf beteekenis, afgedacht nog van haar Christelijk karakter. En einddoel bleef niet de openbare Christelijke, of naar de gezindheden gesplitste school, maar de vrije school, opkomende uit en weerspiegelend het veelvormige leven van de maatschappij.

---

1) Zoo ook Keuchenius in de Tweede Kamer 7 April 1886. Vergelijk het dagblad *De Nederlander* van 24 Sept. 1900.

2) Nederl. Gedachten VI 55.

Dit leidde er vanzelf toe, om niet den eisch van verplichte schoolgeldheffing in de openbare scholen op den voorgrond te schuiven, ten einde alzoo de concurrentie voor de Christelijke scholen mogelijk te maken; maar om de openbare school, afgedacht zelfs van haar neutraal karakter, als overheidsschool te bestrijden, en voor de vrije, bijzondere scholen als zoodanig bestaansrecht te vragen. De daarmede aan de orde gestelde rechtsvraag werd sedert 1869 steeds duidelijker geformuleerd, en kwam in 1889 tot eene voorloopige solutie.

Eerst werd de oplossing van deze rechtsvraag gezocht in het restitutie-, daarna in het subventiestelsel. De restitutie-idee was vooral in 1875 en 1876 aan de orde en hield den eisch in, dat de Regeering aan de bijzondere scholen de gelden teruggeven zou, die zij den staat bespaarden. Daarnaast en daarna, vooral in 1878, werd het subventiestelsel bepleit; volgens hetwelk in de eerste plaats de ouders verplicht waren, om het volle schoolgeld voor hunne kinderen te betalen; indien zij daartoe niet of slechts ten deele bij machte waren, moesten eerst particulieren, en daarna de overheid bijspringen. Geen subsidie dus aan de schoolbesturen krachtens art. 194 der grondwet, maar alleen tegemoetkoming aan de ouders overeenkomstig art. 196 der grondwet, handelend over het armbestuur. Subsidie werd voorshands nog scherp afgekeurd, wijl zij verplichtingen tegenover den staat in het leven roept, met een fier besef van vrijheid en onafhankelijkheid onbestaanbaar is, en aan den staat het recht van contrôle over de vrije scholen schenkt. [1])

Maar denkbeelden gaan vooruit en beginselen werken door. Ook het stelsel van subsidie nam in bekoorlijkheid toe en vond meer en meer ingang. In de Memorie ter adstructie van het smeekschrift om eene school met den Bijbel, dat als een petitionnement van het volk op 3 Aug. 1878 aan den Koning op Het Loo werd aangeboden, werden ter oplossing van de schoolquaestie niet minder dan *zes* stelsels aan de hand gedaan: 1° facultatieve splitsing der openbare school, 2° subsidie, 3° restitutie, 4° subventie, 5° gemeentelijke autonomie en 6° bezoldiging van alle dienstdoende onderwijzers door het Rijk tot een door de wet te

1) Ons Program 471. 519. 615 v.

bepalen minimum. Het laatste stelsel werd er alleen volledigheidshalve bij genoemd, maar niet aanbevolen. Daarentegen nam het subsidiestelsel hier reeds de tweede plaats in. De bevoorrechting der openbare school, de verzwaring van den druk op de bijzondere school, en de oneerlijke concurrentie maakten subsidie hoe langer hoe meer begeerlijk.

De schoolwet van het ministerie-Mackay in 1889 bracht dit denkbeeld tot een begin van uitvoering en verleende aan de bijzondere scholen eene rijksbijdrage van ongeveer vijf gulden per kind.

De schoolstrijd was daarmede echter niet ten einde; hij trad slechts eene nieuwe phase in en liep nu over de *rechtsgelijkheid* van de bijzondere met de openbare school. Immers verhief de wet-Mackay de Christelijke scholen wel tot rechthebbenden, maar zij bewerkte daardoor juist, dat de bestaande ongelijkheid tusschen openbare en bijzondere scholen steeds helderder tot bewustzijn kwam en steeds dieper werd gevoeld. De strijd was niet beëindigd en de volle overwinning niet behaald, zoolang openbaar en bijzonder onderwijs door de overheid nog niet als volkomen gelijk in rechten werden beschouwd en behandeld.

Werkelijk bleef dan ook na 1889 nog eene groote ongelijkheid tusschen overheids- en vrije scholen bestaan. Voor schoolbouw ontvingen de laatste niets, terwijl deze voor het openbaar onderwijs geheel uit de gemeente- en staatskas werd betaald. De openbare scholen ontvingen eene groote toelage uit de gemeente- en staatskas, en de vrije scholen genoten alleen eene matige Rijksbijdrage. Het schoolgeld op de openbare scholen werd door de wet op een minimum van twintig cents per maand voor ieder kind bepaald; maar de vrije scholen moesten, om te blijven bestaan en de concurrentie vol te houden, het schoolgeld niet alleen tot een vijfmaal hooger bedrag opvoeren, maar dan nog op allerlei wijze, door unie-collecte, suppletiefonds, contributie enz. de financieele krachten zoeken te versterken. Gemeente en rijk geven saamgenomen aan de openbare school gemiddeld *dertig* gulden per kind, terwijl de vrije school zich met eene Rijksbijdrage van nog geen *vijf* gulden per kind tevreden moet stellen.

Vandaar, dat de heeren J. ter Borg en A. Wiersinga, in een

rapport over den financieelen toestand der Christelijke scholen na de wet-Mackay tot de conclusie kwamen, dat deze toestand door die wet niet veel was verbeterd, de druk niet aanmerkelijk verlicht, en de pacificatie dus niet verkregen was. Voortzetting, hernieuwing in zekeren zin, van den schoolstrijd bleek noodzakelijk te zijn [1]).

Eene belangrijke verbetering werd er in den financieelen toestand der vrije scholen nog aangebracht tengevolge van de invoering van den leerplicht. Deze stelde toch de kas zoowel van de bijzondere als van de openbare scholen voor aanzienlijk hoogere kosten. Daarom werd de wet op het lager onderwijs den 24 Juni 1901 aldus gewijzigd, dat het Rijk eene hoogere subsidie zou uitkeeren, en wel in de eerste plaats eene verhoogde bijdrage naar den maatstaf van het aantal onderwijzers en in de tweede plaats eene toelage ter tegemoetkoming in de kosten, die gemaakt moesten worden om te voorzien in de behoefte aan schoollokalen. De subsidie van het Rijk aan de bijzondere scholen is daarmede van vijf gulden tot *tien* gulden per kind op de kleinste en dan in dalende reeks tot *zes en een halven* gulden per kind in de grootere scholen gestegen.

Al is deze verlichting van den financieelen druk nu ook dankbaar te erkennen, volkomen gelijkheid in rechten is er toch nog niet door verkregen. De schoolquaestie blijft aan de orde en is in velerlei opzicht nog uitgebreid. Afgedacht immers van de ongelijkheid, die er in financieelen en moreelen zin voor de overheid nog altijd tusschen openbaar en bijzonder onderwijs blijft bestaan, zijn er verschillende leemten in de wet op het lager onderwijs, die dringend aanvulling en voorziening eischen.

Ten eerste zijn de tractementen van de hoofden der scholen over het algemeen te gering; de wet bepaalt een minimum van 750 gulden, hetwelk zonder twijfel veel te laag is bepaald. Wenschelijk is het daarom, dat het minimum in de wet aanmerkelijk verhoogd en dan naar evenredigheid van het aantal dienstjaren met een vast bedrag vermeerderd worde.

Ten tweede is door allerlei omstandigheden de positie der onderwijzers in dien zin achteruit gegaan, dat velen hunner,

1) Twintigste Jaarverslag der Unie 1898 bl. 185—190.

ook na hoofd- en andere acten behaald te hebben, nimmer kans hebben, om aan het hoofd eener school geplaatst te worden. De ondergeschikte betrekking van onderwijzer moet dus na een aantal dienstjaren in zulk eene mate bezoldigd worden, dat er een burgergezin fatsoenlijk van leven kan. Het minimum van 500 gulden voor een onderwijzer zonder, en van 600 gulden voor een onderwijzer met hoofdacte moge als aanvangstractement niet te laag zijn; het dient toch naar evenredigheid van het aantal dienstjaren aanmerkelijk te stijgen.

Ten derde is het wenschelijk, dat *alle* onderwijzers op zekeren leeftijd pensioen ontvangen en jaarlijks daarvoor eene bijdrage storten. Indien de staat eene niet onaanzienlijke toelage geeft voor het tractement der onderwijzers en bovendien het pensioenfonds met een groot bedrag uit de staatskas versterkt, kan hem het recht niet worden ontzegd, om zulke onderwijzers tot het storten van eene jaarlijksche pensioenbijdrage te verplichten. Bovendien strekt het in het belang van het onderwijs, dat oude onderwijzers niet uit vreeze voor broodsgebrek tot al te hoogen leeftijd aan de school verbonden blijven.

En ten vierde — om niet meer te noemen — is er dringend noodig eene regeling van de rechtspositie der onderwijzers. Het geval laat zich n.l. denken, dat er bij benoeming, schorsing, of ontslag van de onderwijzers, tusschen dezen en de verschillende belanghebbenden bij het onderwijs, de schoolbesturen, de overheid, de kerk conflict ontstaat. Indien hierbij nu geen willekeur of toeval den doorslag zal geven, is er wettelijke regeling noodig. En zoo behoort er dus een contract te komen, dat eenerzijds de rechten en plichten der onderwijzers nauwkeurig omschrijft, en anderzijds duidelijk den weg aanwijst, waarin mogelijke conflicten op de beste wijze tot een einde kunnen worden gebracht. [1])

1) Vergelijk Rapport der Wijzigingen, die onzerzijds (n.l. van de Vereeniging van Chr. Ond.ers en Ond.essen in Ned. en de O. Bez.) in de wet op het lager onderwijs wenschelijk geacht worden. Groningen, Jan Haan.

§ 2. Het Unie-rapport.

Om al deze redenen hebben de voorstanders van het Christelijk onderwijs hunne wenschen in het bekende Unie-rapport nader geformuleerd. Dit rapport werd ingediend op de 17e jaarvergadering der Unie 16 April 1895 te Utrecht, en daarna wel van verschillende zijden aan eene ernstige critiek onderworpen, maar toch, na eenige min of meer belangrijke wijzigingen, op de 22e jaarvergadering te Utrecht 17 April 1900 definitief en met groote eenparigheid aangenomen.

Dit rapport ging van verschillende overwegingen uit. [1])

Ten eerste is de verhouding, waarin de vrije school, wat ondersteuning en contrôle betreft, tot de overheid is komen te staan, van dien aard, dat de leuze, de school aan de ouders, getemperd en verzacht of liever nog, in verstandigen zin moet worden opgevat. Slechts weinige ouders zijn toch in staat, om zelf aan hunne kinderen het noodige onderwijs te geven, of op eene eigene school door een of meer onderwijzers te doen geven. De overheid is daarom reeds spoedig bij school en onderwijs te pas gekomen. En zij heeft er zelve ook rechtstreeks belang bij, dat alle kinderen des volks eene zekere mate van onderwijs genieten. Daarbij verkeert zij verder in de gunstige conditie, dat zij door haar recht, om belastingen te heffen, al de zware kosten van het onderwijs bestrijden kan; dat zij eenheid kan brengen in het program van onderwijs en zekere gelijkmatigheid van behandeling der leerstof kan invoeren; dat zij eindelijk de onderwijzers behoorlijk bezoldigen en pensioneeren en alzoo hunne positie verbeteren kan. Dit alles behoeft ook aan de geestelijke

1) Vergelijk het Unie-rapport, waarvan kosteloos afdrukken bij den heer Derksen te Rotterdam te verkrijgen zijn, en ook het rapport van den heer de Savornin Lohman aan het Hoofdbestuur van het Ned. Ond. Gen., *Handelsblad* 19 Febr. 1901, tweede blad.

vrijheid der scholen geen afbreuk te doen. Want de ervaring der laatste jaren heeft het geleerd, dat de voorwaarden, waaraan de uitkeering der Rijksbijdrage verbonden is, de noodige vrijheid van onderwijs en opvoeding niet belemmeren. Al neemt de Regeering ook al de kosten der school voor hare rekening, deze kan daarom toch, wat godsdienstig beginsel en richting aangaat, geheel aan de ouders verblijven.

Ten andere is het een feit, dat niet de richting, maar wel de inrichting der school tegenwoordig reeds zoo goed als geheel door de Rijkswet geregeld wordt. Maar dit heeft weder ten gevolge, dat de gemeenten door de landsregeering op groote kosten worden gejaagd. Kleine gemeenten worden daardoor verplicht tot financieele uitgaven voor het onderwijs, welke boven hare krachten gaan; en groote gemeenten loopen gevaar tot de noodlijdende te gaan behooren, omdat zij voor een groot deel der bevolking, dat van buitenaf instroomt en weinig of niets in de belasting betaalt, in de behoeften aan onderwijs moeten voorzien. Waarbij dan nog komt, dat de wijze, waarop de meeste gemeentebesturen in strijd met den geest der schoolwet de schoolgeldheffing hebben geregeld, het grootste deel van de kosten der openbare school ten laste brengt van de gemeentekas. Degenen, die met het openbaar onderwijs tevreden zijn, ontvangen dit bijna kosteloos, terwijl alle anderen de Rijksbijdrage nog met ongeveer het dubbele uit eigen beurs moeten verhoogen, om hunne vrije scholen in stand te doen blijven.

Ten derde neemt de ontevredenheid met de openbare school gaandeweg toe. En wel in tweeërlei zin. Eenerzijds klagen de openbare onderwijzers steen en been over hunne financieele positie; lotsverbetering van de openbare onderwijzers is echter wederom niet mogelijk, zonder reeds de zwaar gedrukte gemeenten nog meer te belasten, terwijl ook het Rijk deze lotsverbetering slechts ter harte kan nemen, indien het tevens, terwille van het in de wet opgenomen beginsel van rechtsgelijkheid, de bijdragen voor *alle* scholen verhoogt. En anderzijds krijgen vele conservatieve en liberale ouders hoe langer hoe meer bezwaar, om hunne kinderen toe te vertrouwen aan onderwijzers, die voor een groot deel den socialistischen kant uitgaan. De overheid, die met haar neutraal onderwijs schipbreuk heeft geleden, mag ook

om die reden van de bijzondere scholen niet met eenige, telkens wisselende subsidie zich afmaken. Zij moet beide soorten van scholen gelijk behandelen, naar denzelfden maatstaf en in dezelfde mate ondersteunen, aan beide dezelfde rechtsgelijkheid schenken; anders schept zij eene onbillijke rechts*on*gelijkheid tusschen de ouders.

Op grond van deze overwegingen komt het Unie-rapport dan tot de conclusie, dat de gemeentebesturen ontheven moeten worden van de verplichting, om zelve de kosten van haar lager onderwijs te dragen, en dat deze moeten gebracht worden ten laste van het Rijk; met dien verstande dat aan alle scholen, van welke richting ook, mits niets leerende, dat in strijd is met de goede zeden of aanspoort tot ongehoorzaamheid aan de wetten des lands, eene bijdrage op gelijken voet worde uitgekeerd.

Deze conclusie wordt dan nog nader aldus uitgewerkt:

1. De uitkeering van de Rijksbijdrage late de richting van het onderwijs geheel vrij, en worde dus niet gebonden aan eenige voorwaarde, die daarop inbreuk zou kunnen maken, doch alleen afhankelijk gesteld van zulke conditiën, die de besteding van de Rijksgelden voor het beoogde doel verzekeren.

2. Deze Rijksbijdrage blijve eene bijdrage, dat wil zeggen, dat zij niet in *al* de kosten der lagere school voorzie, maar alleen diene, om aan te vullen hetgeen aan het schoolgeld ontbreekt, dat proportioneel, naar gelang van de draagkracht der ouders, geheven en door de schoolbesturen geïnd wordt.

3. Voorts worde deze Rijksbijdrage berekend naar zoodanigen maatstaf, dat de kosten van eene gewone, eenvoudig ingerichte lagere school, voorzoover deze niet uit de schoolgelden te vinden zijn, daardoor worden gedekt, en uitbreiding der leerstof en vermeerdering van het onderwijzend personeel daarbij in aanmerking komen. Wie zijne school beter inrichten en nog boven dit peil opvoeren wil, drage zelf de kosten.

4. De uitkeering dezer Rijksbijdrage hebbe plaats, niet aan de onderwijzers, maar aan de schoolcommissiën, die met het bestuur en beheer der scholen zijn belast, en daartoe door de ouders der schoolgaande kinderen zijn aangewezen.

5. Voorzoover de ingezetenen niet zelven in hun onderwijs voorzien, treden in hunne plaats de gemeentebesturen op; maar

toch worde het op den duur daarhenen geleid, dat ook deze gemeentebesturen, op tijd en wijze bij de wet te regelen, het beheer der scholen overdragen aan plaatselijke schoolcommissiën, te benoemen door de ouders der schoolgaande kinderen.

De ontwikkeling der denkbeelden, die in den schoolstrijd ten aanzien van het bijzonder onderwijs heeft plaats gehad, springt hiermede een ieder in het oog.

In den eersten tijd werd onder eene *vrije* school zulk eene school verstaan, die ook wat financiën en contrôle betreft, weinig of niets met de overheid had uit te staan en geheel en al aan de ouders behoorde. Thans is deze vrijheid beperkt tot de godsdienstige richting der school en wordt tegen ondersteuning en contrôle van den kant der overheid schier geen bezwaar meer gevoeld. Om echter toch zooveel mogelijk zorg te dragen, dat de school niet in een orgaan van den staat verandere en de onderwijzers Rijksambtenaren worden, bepaalt het Unie-rapport, dat de scholen alle staan of zullen komen te staan onder schoolcommissiën, wier leden door de ouders der schoolgaande kinderen worden benoemd; dat deze schoolcommissiën een schoolgeld zullen heffen, waardoor de eerste en voornaamste kosten van het onderwijs zullen worden gedekt; en dat dan alleen het ontbrekende van Rijkswege worde aangevuld.

Indien het Unie-rapport op deze wijze in een wetsvoorstel kon worden belichaamd, zou er alleszins reden tot tevredenheid zijn. Het ideaal moge er naar sommiger meening niet in bereikt zijn; men houde in het oog, dat in ons land met het gemengd karakter der bevolking gerekend moet worden, en dat ook de beëindiging van den schoolstrijd, die zooveel van onzen tijd en van onze krachten vergt, eene opoffering waard is, mits deze niet met eenig beginsel in strijd zij.

Doch het is alles behalve zeker, dat de conclusiën van het Unie-rapport ongewijzigd of ook zelfs in ten deele gewijzigden zin in wetsartikelen zullen worden omgezet.

Ten eerste toch werden de voorgestelde wijzigingen op de 22e jaarvergadering der Unie, te Utrecht 17 April 1900, wel aangenomen, maar door velen meer om des vredes wil, dan omdat zij het belang van die wijzigingen inzagen. Met name

geldt dit de schoolgeldheffing. Sommigen willen deze in eigenlijken zin behouden. De *Standaard* van 6 April 1900 achtte de verandering van schoolgeldheffing in schoolbelasting „onaannemelijk". Want „een vrije school, die elk financieel contact met de ouders verliest en van geen andere gelden leeft, dan die zij, direct of indirect van den Rijksbetaalmeester ontvangt, zou niet naar den eisch van onze beginselen zijn". Daarentegen zien anderen er geen bezwaar in, om de schoolgeldheffing vanwege de schoolbesturen af te schaffen en al de gelden voor de school te vinden uit eene afzonderlijke schoolbelasting of uit de opcenten op eene of andere belasting. Vooral uit practisch en technisch oogpunt zou zulk eene regeling aanbeveling verdienen. In de Tweede Kamer zeide de heer de Savornin Lohman den 4en December 1902, dat hij zich niet vereenigen kon met wat Dr. Kuyper dienaangaande had gezegd en dat hij voorstander was en bleef van schoolbelasting ten bate van het Rijk. Naar zijne meening was het Unie-rapport, door de schoolgeldheffing in den eigenlijken zin te willen behouden, onuitvoerbaar geworden.

In de tweede plaats is het onzeker, of de denkbeelden van het Unie-rapport wel zonder grondwetsherziening in eene schoolwet verwezenlijkt zouden mogen worden. In de grondwet staat immers nog altijd, dat het openbaar onderwijs een voorwerp is van de aanhoudende zorg der Regeering, en dat er overal in het Rijk van overheidswege voldoend openbaar lager onderwijs wordt gegeven. Indien echter vooraf grondwetsherziening aan de orde moest worden gesteld, dan zouden we daarmede, gelijk de *Standaard* van 6 April 1900 uiteenzette, voor allerlei moeilijkheden komen te staan. Want, om eene verandering in de grondwet aan te brengen, zijn er twee derde van de uitgebrachte stemmen der nieuwe Kamers noodig. En het zou groot bezwaar in hebben, om zulk een groot aantal stemmen te verwerven voor veranderingen in art. 192 der grondwet. Doch dat niet alleen; van de gelegenheid, om de grondwet te wijzigen, zouden allicht andere partijen gebruik maken, om geheel verschillende vraagstukken, bijv. het algemeen stemrecht, aan de orde te stellen. En het gevolg zou daarvan zijn, dat de stemming in het land en in de Kamers onzuiver werd en hoegenaamd geen verande-

ring bracht in de artikelen, wier wijziging onzerzijds werd begeerd.

Ten derde stelde de Heer de Savornin Lohman met de Heeren Kuyper, Mackay, de Visser en van Alphen den 2en Mei 1901 in de Tweede Kamer de volgende motie voor: „De Kamer, van oordeel, dat het wenschelijk is, de door de wet vastgestelde minima voor de jaarwedden der onderwijzers aan de openbare en aan de bijzondere lagere scholen, alsmede de wettelijke verhooging van die jaarwedden ten laste van het Rijk te brengen, gaat over tot de orde van den dag." Deze motie zette feitelijk het Unie-rapport aan den kant, brak geheel met de oude denkbeelden van restitutie, subventie en zelfs van subsidie aan de school, en liet het minimum-salaris van alle onderwijzers eenvoudig uit de schatkist betalen.

Ten vierde is het niet te verwachten, dat een liberaal Ministerie ooit de denkbeelden van het Unie-rapport zal overnemen, om in dien weg de oplossing van de schoolquaestie te zoeken. Maar daarvan kan op het oogenblik worden afgezien. Ook van het Kabinet, dat thans 's lands zaken leidt, staat het lang niet vast, dat het het onderwijs-vraagstuk in den zin en de meening van het Unie-rapport tot oplossing zal brengen.

Immers bevatte de eerste troonrede, die van dit Ministerie uitging, de zinsnede, dat voor de vrijmaking van het onderwijs in zijne onderscheiden vertakkingen op den ingeslagen weg zal worden voortgegaan.

De Heer Tydeman sprak hierover in de Tweede Kamer den 3en Dec. 1901 zijne verwondering uit, wijl het Unie-rapport toch een gansch ander stelsel huldigde, dan tot hiertoe gevolgd was. Het eischte immers, dat de school aan de ouders zou behooren, dat de kosten eerst door proportioneele schoolgeldheffing en daarna ook door suppletie van den staat gedekt, en dat de scholen door commissiën zouden worden bestuurd en beheerd.

Den 5en Dec. 1901 gaf de Minister van Binnenlandsche zaken daarop ten antwoord: Stelsel tegenover stelsel te zetten is iets, waartoe ik geen noodzakelijkheid zie. Het gaat *nu* zoo goed; er bestaat geen reden, om voorshands in den gang van zaken verandering te brengen. Dit antwoord werd daags daarna nog nader aldus toegelicht: „Zooals de zaak *nu* loopt, wordt 's lands

belang in de schoolquaestie steeds meer bevorderd en uitgebreid; wint het onderwijs in degelijkheid, en is er bij alle partijen lust en ijver, om het onderwijs op alle wijze te bevorderen en uit zijn eenzijdig verband los te maken. Waarvoor zouden wij nu dit proces, terwijl het gaande is en bezig is zich te ontwikkelen, storen door grondwetsherziening?"

Ten vijfde; toen de troonrede van 1902 niets naders bevatte over de vrijmaking van het onderwijs in den geest van het Unie-rapport en ook zelfs niets over de uitvoering van boven vermelde motie, maakte zich in den kring der bijzondere onderwijzers en ook daar buiten een gevoel van teleurstelling van de gemoederen meester. De Kamer gaf er uiting aan in het voorloopig Verslag. En de Memorie van Antwoord op hoofdstuk I der staatsbegrooting merkte daartegen op: de benoeming van eene staatscommissie voor eene betere ineenschakeling van de verschillende deelen van het onderwijs (die in de troonrede was aangekondigd,) houdt niet tegen, om een voorstel tot verdere vrijmaking van het onderwijs in staat van wijzen te brengen. Misschien zal dit in de volgende troonrede reeds kunnen worden aangekondigd en dan de strekking hebben, „om de in 1889 door het kabinet-Mackay zoo gelukkiglijk ondernomen poging tot oplossing van de schoolquaestie, thans met name in dien zin voort te zetten, dat verbetering van de positie der bijzondere onderwijzers met de verdere ontlasting van de schoolbesturen gelijken tred houde."

Maar daaraan werden nog verschillende opmerkingen toegevoegd, die duidelijk doen zien, dat het Unie-rapport nog niet zoo groote kans van slagen heeft. Er werd n.l. op gewezen: 1° dat het nog niet te beslissen valt, of de finale oplossing van de school-quaestie in den geest van het bekende Unie-rapport zonder grondwetsherziening te verkrijgen is; 2° dat overbrenging op het Rijk van de minimum-salarissen der onderwijzers en van hunne wettelijke verhoogingen niet geschieden kan, voordat het Rijk dien financieelen last zal kunnen dragen; 3° dat deze last zeer zwaar is, wijl bedoelde overbrenging dan niet alleen ten aanzien van de tractementen der bijzondere maar ook van die der openbare onderwijzers plaats hebben moet; 4° dat een voorstel van die strekking met de uitkeeringswet in aanraking komen en een zeer ingewikkeld karakter verkrijgen zou; en 5° dat naar voorloopige

berekening zulk een maatregel in het eerste jaar reeds f 2.017.185 en in het zesde jaar al f 6.537.685 aan het Rijk zou kosten.

Nog duidelijker liet de Minister van Binnenlandsche zaken zich hierover den 6en Dec. 1902 in de Tweede Kamer uit. De formuleering van art. 192 (oud art. 194) der grondwet, zoo werd toen gezegd, is van dien aard, dat zij de uitvoering van het Unie-rapport belet. En dat niet alleen, maar indien het Rijk betalen moest al wat het Unie-rapport eischt (minimum-salaris, pensioen-bijdrage, schoolbouw, meubileering), dan zou dit voor de bijzondere scholen in eersten aanleg reeds drie millioen 's jaars kosten. Maar natuurlijk moesten de openbare scholen dan ook in dezelfde mate vooruit. In zes jaren zou de financieele last voor het Rijk reeds $7^1/_2$ à 8 millioen bedragen. En bij dit alles komt nog, dat het minimum-salaris voor groote en kleine gemeenten niet gelijk kan zijn; dat zeer waarschijnlijk de nieuwe maatregel eene verplaatsing van eene massa kinderen naar de bijzondere scholen ten gevolge zou hebben; dat door dit alles de kosten enorm zouden oploopen en dat aan een wetsvoorstel, met dit alles rekening houdende, eene zeer uitgebreide en ingewikkelde berekening vooraf moet gaan.

De moraal van deze historie is, dat het heel gemakkelijk is, om theorieën te bouwen en eischen te stellen, maar dat het zeer moeilijk is, om ze later in de practijk uit te werken en toe te passen. Beloven is geen kunst, maar het volbrengen valt zwaar. Zelfs het lang overwogen en kunstig in elkaar gezette Unie-rapport schijnt af te stuiten op de harde werkelijkheid van de beurs en het leven.

Er valt aan het einde alleen te constateeren:

1. dat het tegenwoordig Kabinet van meening schijnt te zijn, dat, zoolang art. 192 der grondwet onveranderd blijft, een voorstel tot volkomen gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs in den zin van het Unie-rapport niet wel mogelijk is.
2. dat gelijkmaking van beide zooveel mogelijk in deze richting zal gezocht worden, dat de minimum-salarissen met de wettelijke verhoogingen, benevens de pensioenen voor de emeriti-onderwijzers en de toelagen voor hunne weduwen en weezen, ten laste van het Rijk komen.
3. dat de wijze, waarop en de mate, waarin dit geschieden

zal, nog schier geheel in het duister ligt en dus door ons van dit Ministerie niet anders dan in vertrouwen kan worden afgewacht. Een voorstel tot regeling van de pensioenen der onderwijzers werd reeds bij de Tweede Kamer ingediend. Den 7 Oct. 1903 schreef de *Standaard* in een hoofdartikel: „eerlang mag verwacht, dat de lageronderwijs-quaestie haar definitieve solutie zal vinden." En in de zitting van de Tweede Kamer op 4 Dec. j.l. deelde de Minister van Binnenlandsche Zaken mede, dat de indiening van een ontwerp tot herziening van de wet op het lager onderwijs nog in dit parlementaire jaar verwacht kon worden.

4. dat de Regeering zich beijveren zal, om de zelfstandigheid en vrijheid der bijzondere scholen zooveel mogelijk ongeschonden te laten, en dus ongetwijfeld, zoo niet geheel en al in den geest, dan toch in de richting van het Unierapport de school-quaestie tot eene oplossing zal trachten te brengen. In de Memorie van Antwoord op Hoofdstuk I der Staatsbegrooting 1903 liet de Regeering toch niet onduidelijk doorschemeren, dat naar hare gedachte de aangekondigde herziening van de wet op het lager onderwijs aan de voorstanders van het Unie-rapport zal voldoen, al achtte zij ook, zoolang die herzieningswet niet was ingediend, alle gedachtenwisseling daarover voorbarig en doelloos.

---

§ 3. Gevaren der toekomst.

Indien het eerlang tot eene definitieve solutie van het onderwijs-vraagstuk komen mocht, zou elk moeten erkennen, dat de lange en moeitevolle schoolstrijd tot eene heerlijke overwinning had geleid. De bijzondere scholen zouden dan financiëel in dezelfde of althans nagenoeg in dezelfde gunstige omstandigheden als de openbare scholen verkeeren. Dit ware eene verlichting van druk, die in velerlei richting gunstig werken kon. Het geld, dat door de Christenen thans voor het bijzonder onderwijs geofferd wordt en jaarlijks zeker eenige tonnen bedraagt, zou dan voor een groot gedeelte voor anderen arbeid in Gods Koninkrijk besteed kunnen worden. De onderwijzers, die thans menigmaal door geldelijke zorgen gekweld worden, zouden met meer blijmoedigheid zich aan hunne taak kunnen wijden. En het onderwijs, dat thans dikwerf met gebrekkige hulpmiddelen te worstelen heeft, zou door rijker leerkrachten en beter materiaal in degelijkheid en vruchtbaarheid kunnen toenemen.

Nog grooter ware de beteekenis der overwinning in zedelijken zin. Want de Christelijke scholen, die in den aanvang ternauwernood door de Regeering werden geduld, wier oprichting met leede oogen werd aangezien, en die tientallen van jaren in haar bestaan en bloei werden tegengewerkt en gedrukt, zouden dan door den Nederlandschen staat niet slechts als rechthebbenden, maar ook als rechtsgelijken naast de openbare scholen worden beschouwd en behandeld. Het sectarisch stempel, dat de tegenstanders er zoo gaarne op drukten, ware dan officieel uitgewischt. En met de openbare scholen zouden zij niet om het bestaan, maar enkel en alleen nog in deugdelijkheid van onderwijs hebben te concurreeren. Dan zou nog beter dan thans kunnen blijken, dat het Christendom een zegen voor school en

onderwijs, een zegen voor ouders en kinderen, een zegen voor land en volk is. Eene schare van kinderen, die nu nog om bijkomstige redenen de openbare scholen bezoeken, zouden dan zonder twijfel de scholen met den Bijbel bevolken. De Christelijke school zou aanvankelijk weer als de school der natie hersteld zijn. Welhaast zou zij regel, en de openbare school, niettegenstaande het privilege der grondwet, uitzondering worden.

Daarmede zou, wel is waar langs een anderen weg, dan Groen dacht, maar toch in het wezen der zaak *zijn* ideaal verwezenlijkt zijn. Want dit hield niet in, dat de voorstanders van het Christelijk onderwijs zich zouden isoleeren en separeeren en de openbare school in zoo slecht mogelijke conditie aan de anderen zouden overlaten. Maar veeleer sloot het in, dat het Nederlandsche volk, hetwelk in zijn geheel, als natie, nog aan de Christelijke traditiën getrouw bleef, niet door eene neutrale overheid van haar Christelijke school zou worden beroofd. De bijzondere school was voor Groen in dezen zin slechts de zijweg, die tijdelijk moest ingeslagen worden, om later weer op den hoofdweg uit te komen. De Christelijke school moest weer de school der natie worden, omdat die natie zelve aan de Christelijke belijdenis gehecht bleef en daarvan niet, in den naam van eene valsche verlichting en beschaving, door de overheid mocht worden losgemaakt. Maar dit ideaal is hier in Nederland, waarin wij naar Gods bestel en naar Zijne leiding in de historie met zoovele richtingen en partijen hebben te rekenen, niet alzoo te bereiken, dat de overheid zelve eene Christelijke school aan de natie schenkt. Indien de Staat toch eene Christelijke school moest openen, die aan allen of althans aan de groote meerderheid voldeed, zou dit altijd weer uitloopen op eene school, zooals de wet op het lager onderwijs van 1806 die trachtte te geven, en die ten slotte niemand bevredigde. De gedachte van een Christendom boven geloofsverdeeldheid heeft haar tijd gehad.

Er blijft dus inderdaad niets anders over, dan dat de staat de godsdienstige richting van de school geheel late bepalen door de ouders. Wie aan de neutrale school de voorkeur geven, zijn vrij, om van haar gebruik te maken. Maar gelijke vrijheid worde geschonken aan hen, die tegen zulk een neutraal onderwijs uit beginsel bezwaar hebben en naar het woord der Schrift hunne

kinderen wenschen op te voeden in de vreeze en vermaning des Heeren. Nooit en nergens, maar allerminst in ons vaderland, is het te verdedigen, dat de belijders van den Christus achtergesteld worden bij hen, die Zijn woord verwerpen. Het is onbillijk, het is onrecht, en wordt als zoodanig in steeds breeder kringen gevoeld, dat de overheid, onder den schijn van neutraliteit, de richting des ongeloofs financieel en moreel bevoordeele boven de partij des geloofs. Indien de Staat neutraal wil zijn, dan mag krachtens dit door hem zelf vrijwillig aanvaarde beginsel geëischt worden, dat hij aan alle richtingen gelijke kansen biede en ze in den boezem der maatschappij vrij met elkander late worstelen om de zegepraal. Komen de zaken bij het lager onderwijs binnen korten tijd aldus te staan, dan is er grond voor de hope, dat de natie in haar groote meerderheid aan de neutrale school den rug toekeert en aan de Christelijke school de voorkeur schenkt. Niet door staatsdwang, maar in den weg van vrijheid en recht, wordt deze dan weer de school der natie.

Maar indien de schoolstrijd in het einde hierop uitloopen mocht, dat openbare en bijzondere school voor de wet gelijk kwamen te staan, dan zou deze nieuwe toestand gevaren en bezwaren meebrengen, die ernstig moeten onder de oogen gezien en niet dan met wijze bedachtzaamheid vermeden kunnen worden.

Ten eerste toch is het een algemeen zielkundig verschijnsel, dat, nadat de strijd gestreden en de overwinning behaald is, de neiging opkomt, om op de verkregen lauweren in zoete rust zich neer te vleien. Op de soms bovenmatige inspanning volgt gewoonlijk verslapping en inzinking van kracht. Strijd, hoe onaangenaam ook, heeft dit voordeel, dat hij geestdrift wekt, met moed bezielt, de zelfbewustheid verhoogt en ons op prijs doet stellen, hetgeen wij erdoor veroveren moeten. Maar als er geen tegenstand meer te breken valt, treedt de rust in, en met de rust de roest. Ongemerkt verliezen wij dan weer, wat met zooveel inspanning verworven werd. Wij waardeeren de goederen niet meer, die wij bezitten, omdat zij ons geen strijd meer kosten. Zoo is het in ons vaderland allengs met de Hervorming gegaan. En zoo bestaat er gevaar, dat het loopen zal met de Christelijke school, als zij de rechten verworven heeft, waarop

zij aanspraak kan maken. Haar zegen dreigt dan weer door eigen schuld verbeurd te worden.

Ten tweede verdient het de aandacht, dat onze beschouwing van en onze verhouding tot den staat inzake school en onderwijs eene niet onbelangrijke wijziging zou ondergaan. Tot dusver streden wij tegen den neutralen staat en betwistten hem het recht, om als schoolmeester op te treden, wijl hij van alle positief Christelijke belijdenis zich had losgemaakt. Wij kwamen op tegen de valsche idee van neutraliteit. Maar als we verkrijgen, wat wij wenschen, aanvaarden we in zekeren zin den neutralen staat en keuren hem goed; wij berusten erin, dat hij geen belijdenis heeft en aan alle richtingen dezelfde rechten en aanspraken verleent.

Nu is er echter terecht door Groen van Prinsterer eens gezegd: „De souverein (in de monarchie de vorst, in de republiek de gemeente) is tot handelen geroepen; dit handelen moet naar de voorschriften der zedelijkheid ingericht zijn; de zedelijkheid, zal zij grond en beteekenis hebben, moet een steunpunt hebben in een geloof, aan welks getrouwe belijdenis de souverein, ter handhaving van recht, deugd en orde, bescherming en begunstiging verleent". „De souverein is de stedehouder Gods; derhalve gehouden, God te belijden, openlijk te vereeren en te dienen; anderen tot uitoefening van den godsdienst behulpzaam te zijn, en zoover zijn rechtmatig gezag strekt, de wet van God tot richtsnoer zijner daden en verordeningen te stellen." [1]) En in denzelfden geest gaf de *Standaard* van 22 Mei 1885 in een hoofdartikel te lezen: „De overheid mag op haar gezag en voor het geld der natie, onder wat vorm ook, nooit een eenig leeraar laten optreden, aan wien zij als overheid bij de wet vrijheid gunt, om de vreeze voor God en voor zijn kerk in het hart der leerlingen te verwoesten. Nooit en nimmer mag onze Koning eene wet uitvaardigen, waarin hij zeggen zou: ga uit in mijnen naam, naar hoogeschool, gymnasium of volksschool, en spreek vrij tegen den Heere Jezus Christus".

Deze woorden behouden ook thans hunne beteekenis. Als Gods dienaresse is de overheid ook als zoodanig geroepen, om God te

1) Ongeloof en Revolutie 1868 bl. 52.

dienen en naar Zijne geboden te handelen. Indien de overheid, van wege de veranderde tijdsomstandigheden en lettende op het gemengd karakter der bevolking, waarmede zij ook naar Gods bestel te rekenen heeft, eenerzijds niet de belijdenis van ééne kerk tot belijdenis van staat verheffen kan; dan mag zij toch ter andere zijde nooit, met toestemming en medewerking der Christenen, haar macht en gezag misbruiken tot propaganda van het ongeloof aan God en Zijn woord. De nieuwe toestand legt dus aan de belijders van Christus den plicht op, om zoo streng mogelijk te waken, dat de overheid in dezen vrij uitga. En dat kan ze alleen, wanneer zij de benoeming van onderwijzers aan de lagere scholen, voorzooveel hun godsdienstige richting aangaat, geheel aan de ouders en hunne vertegenwoordigers overlate en zelve van alle inmenging te dezer zake zich onthoude. De vrijheid der benoeming in dezen zin moet daarom door de geloovigen, ook in het belang van den staat, zoo streng mogelijk gehandhaafd worden. En daarbij hebben zij, van positieven steun door den staat beroofd, des te meer hunne individueele en gemeenschappelijke krachten in te spannen, om de gansche maatschappij en door haar heen ook den staat weer naar de Christelijke beginselen te hervormen en op de Christelijke grondslagen op te bouwen.

Ten derde: er bestaat te grooter noodzakelijkheid, om deze vrijheid der benoeming voor de scholen te handhaven, naarmate de contrôle van den staat over het onderwijs zich uitbreidt. Afgedacht van alle financieele aangelegenheid, heeft de staat bij het onderwijs belang. Hij heeft eene positieve roeping in betrekking tot de volksontwikkeling. Zijns is de taak, om te zorgen, dat de krachten, die er in het volk sluimeren, gelegenheid hebben, om zich ten volle te ontwikkelen. Hij moet ervoor waken, dat het volk zijne waardige plaats, ook in intellectueel opzicht, te midden van andere volken inneme en alzoo aan zijne Goddelijke roeping beantwoorde. Maar deze taak van den staat neemt in gewicht en omvang toe, naarmate de belangen van het onderwijs hem meer rechtstreeks ter behartiging worden toebetrouwd. Zijne contrôle breidt zich uit, naarmate de kosten van het onderwijs voor zijne rekening komen. Want als hij gelden voor het onderwijs verstrekt, is hij niet verantwoord, tenzij

hij tevens wete, dat de gelden ook werkelijk besteed worden voor het doel, waarvoor hij ze uitgaf. De opleiding der onderwijzers, het peil der examens, de vakken, die onderwezen moeten worden, de uren, die er 's weeks aan te besteden zijn, het aantal en de bevoegdheid der onderwijzers, de inrichting der lokalen enz., het wordt alles om deze redenen hoe langer hoe meer aan de contrôle van den staat onderworpen. De administratie neemt daardoor toe; de vrijheid van den onderwijzer krimpt in; heel het schoolwezen wordt gereglementeerd en aan een scherp en veelzijdig toezicht onderworpen.

Dit heeft, ten vierde, weer ten gevolge, dat de onderwijzers hoe langer hoe meer *onaf*hankelijk van de ouders en *af*hankelijk van de overheid zich zullen gaan gevoelen. Tot dusvér waren zij door allerlei banden aan een eigen, bijzonderen kring van vrienden van het Christelijk onderwijs gebonden. En niet zelden werd in de laatste jaren door de onderwijzers eene klacht over de schoolbesturen geuit, en de wensch uitgesproken naar eene grootere mate van zelfstandigheid. Zelfs zoeken velen eene grootere mate van vrijheid in den weg van sterker afhankelijkheid van den staat. Of dit op den duur niet anders uitkomen zal dan men verwacht, moet de tijd leeren; maar het feit is niet wel voor tegenspraak vatbaar. Naarmate de onderwijzers financieel afhankelijker worden van de overheid en onder scherper contrôle harerzijds komen te staan, ligt het in den aard der zaak, dat zij steeds minder hart zullen hebben voor het recht en het belang van de vrije school. Reeds nu zeggen sommigen, dat de toewijding en zelfverloochening onder velen van onze Christelijke onderwijzers achteruitgaat, en dat de geest van ontevredenheid onder hen toeneemt. Zonder dit zeggen voor onze rekening te nemen, mogen wij toch wel uitspreken, dat de grenzen tusschen openbaar en bijzonder onderwijs veel minder scherp dan vroeger getrokken worden. Want eenerzijds komen er steeds meer onderwijzers van de openbare school naar de bijzondere over, en het laat zich aanzien, dat hun getal in de toekomst vermeerderen zal. En andererzijds zien vele Christelijke onderwijzers er weinig of geen bezwaar in, om zich aan openbare herhalingsscholen, normaallessen en kweekscholen te verbinden en alzoo practisch bij hun onderwijs zich te stellen op het standpunt der neutraliteit. Naar-

mate nu de openbare en de bijzondere scholen voor de wet meer gelijk gesteld worden, bestaat er gevaar, dat de eerste haar openbaar, de laatste haar bijzonder karakter verliezen. Alle scholen worden dan, alnaar men het neemt, langzamerhand openbaar of bijzonder. Maar dan is ook de vrees niet denkdeeldig, dat het Christelijk karakter onzer bijzondere scholen met hare verheffing en uitbreiding geen gelijken tred zal houden. Wat in breedte wint, verliest meestal aan diepte. De qualiteit is maar al te vaak onevenredig aan de quantiteit. Als het Christendom mode wordt en gunst krijgt in de oogen der wereld, dringen allerlei elementen binnen van onzuiver gehalte. En omgekeerd zijn het sterke beenen, die de weelde kunnen dragen.

Ten slotte bedenke men wel, dat de nieuwe toestand in de organisatie van ons Christelijk schoolwezen, zooals we thans die kennen, eene belangrijke wijziging zal brengen. Als het Rijk al de kosten eener gewone lagere school voor zijne rekening neemt, zijn er geen collecten, contributiën, hulpkassen meer noodig; verliezen unie-redenen hare aantrekkelijkheid en noodzakelijkheid; hebben de vereenigingen van Christelijk Nationaal, Gereformeerd en Christelijk volksonderwijs haar tijd gehad; bestaat er aan samenwerking geen behoefte meer, wijl elke school zich zelve redden kan, en er geen strijd meer te strijden valt. Zelfs de schoolcommissies en schoolbesturen zullen in beteekenis en werkzaamheid achteruitgaan. Want een van de voornaamste belangen, die zij te behartigen hadden, was de financieele verzorging der school. Deze bracht ze telkens weer saam, en prikkelde hen voortdurend tot den arbeid. Maar als zij van deze zorg geheel ontslagen zijn en het geld hun ruimschoots uit de Staatskas toevloeit, kan er licht verslapping van ijver intreden en inzinking van kracht.

Wel is waar blijft aan de schoolcommissies de behartiging van de onderwijsbelangen opgedragen. Er mag verwacht worden, dat de Regeering het recht van benoeming, schorsing en ontslag der onderwijzers bij de bijzondere scholen in beginsel en hoofdzaak aan de commissies, onder wier bestuur en beheer zij staan, zal overlaten. Maar ook hier dreigt de macht der schoolcommissies aanmerkelijk in te krimpen. Immers werd reeds lang van den kant der onderwijzers op eene wettelijke regeling van

hunne positie aangedrongen. Zij hebben er bezwaar in, om nog langer, zonder recht van hooger beroep, aan de uitspraken van een dikwerf onverstandig bestuur zich te moeten onderwerpen. Er zal op den duur een contract moeten komen, waarin de rechten en plichten, de werkzaamheid en de bezoldiging, de afhankelijkheid en de vrijheid van den onderwijzer nauwkeurig worden omschreven. Er dient daarin opgenomen te worden, wie het recht van benoeming heeft, op welke wijze het uitgeoefend wordt, wat grond kan geven voor schorsing en ontslag, hoe het in zulke gevallen gaan zal met salaris en pensioen, welke uitspraak ten slotte bij verschil tusschen schoolbestuur en onderwijzers beslist enz.

Ten aanzien van dit laatste punt heeft ook de Vereeniging van Christelijke Onderwijzers en Onderwijzeressen in Ned. en de O. B. voor eenigen tijd zich uitgesproken. [1]) Zij had er toen geen bezwaar in, om in geval van conflict tusschen contractanten de beslissing op te dragen aan Gedeputeerde Staten. Immers zeide zij letterlijk: „Dit college, waarop men zich wil beroepen, kan ook wezen het college van Gedeputeerde Staten, en zelfs zou hooger beroep op de Koningin toegelaten kunnen worden." Toen de Heer Troelstra den 16en Dec. 1902 op deze uitspraak de aandacht der Tweede Kamer vestigde, verklaarde de Heer de Savornin Lohman van eene andere meening te zijn. Bij ons, zoo sprak deze afgevaardigde, bestaat niet de allerminste twijfel, „dat de vrijheid van aanstelling en van ontslag van onderwijzers moet blijven bij degenen, die zich interesseeren voor en zich wijden aan de bijzondere school". Op één punt verklaarde hij vast te staan, n.l. dat aanstelling en ontslag der onderwijzers bij de ouders blijven moet. Er behoorde naar zijne meening wel een contract te komen tusschen onderwijzers en schoolbesturen, maar „de eindbeslissing moet niet liggen bij de openbare besturen, maar altijd bij een of ander bestuur, dat is voortgekomen uit de bijzondere scholen zelf, bijvoorbeeld bij den school-

---

1) Zie Rapport der Wijzigingen, die onzerzijds in de wet op het lager onderwijs wenschelijk geacht worden, zooals dit vastgesteld is in de Algemeene Vergadering van Dinsdag 5 Juni 1900. Groningen Jan Haan bl. 11.

raad", en dus niet bij Gedeputeerde Staten of bij de Koningin, want dan is de vrije school weg. [1])

Hoe dankbaar wij den Heer Lohman voor deze ondubbelzinnige verklaring mogen zijn en welk eene waarde wij mogen hechten aan zijn woord; waarborg, dat de Regeering er bij de herziening van de wet op het lager onderwijs ook zoo over denken zal, biedt dit alles ons niet. Wel bestaat daar op dit oogenblik goede hope voor. Maar als de Regeering straks al de kosten der school draagt, de minimum-salarissen der onderwijzers met de wettelijke verhoogingen en de pensioenen uitbetaalt, staat het te bezien, of zij op den duur aanstelling, schorsing en ontslag geheel, zonder inmenging harerzijds, aan de schoolbesturen zal overlaten. Omdat al deze handelingen terstond gevolgen hebben voor de schatkist, zal het zelfs plicht zijn voor de Regeering om te eischen, dat ze wettelijk geregeld en dus met hare goedkeuring vastgesteld zijn. Benoeming, schorsing en ontslag der onderwijzers moeten dus in elk geval zoo omschreven en geregeld zijn, dat de Regeering er zich gerust bij neerleggen kan en, aldus doende, voor zichzelve en tegenover het volk verantwoord is.

Laat het dus zijn, dat de geestelijke vrijheid der bijzondere scholen voorshands onaangetast blijft; er dreigen toch allerlei gevaren, dat er vroeger of later van den eenen of van den anderen kant inbreuk op gemaakt zal worden. Als de Regeering eenmaal den vinger heeft, krijgt ze allicht spoedig de geheele hand. Zelfs zou het niet onmogelijk zijn, dat zij bij dat streven op den duur door de bijzondere onderwijzers bewust of onbewust gesteund wordt. Want zeer zeker hebben wij het in de bovengenoemde conclusie van de Vereeniging van Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen volstrekt niet met eene principieele overtuiging te doen. Veeleer beschouwt zij de eindbeslissing van Gedeputeerde Staten in geval van een conflict tusschen schoolbestuur en onderwijzers slechts als een der middelen en wegen, waardoor zoodanig verschil tot oplossing kan gebracht worden; en zelfs is er voor het oogenblik ook nog geen twijfel aan, dat de Christelijke onderwijzers en onderwijzeressen aan

1) Handelingen van de Tweede Kamer 16 Dec. 1902 bl. 617. 620.

eene andere oplossing, die de vrijheid der bijzondere school ongemoeid laat, verreweg de voorkeur zouden geven. Maar de moeilijkheid ligt daarin, dat er allengs eene tegenstelling gekomen is, die zich zeker later nog verscherpen zal, tusschen de zelfstandigheid en vrijheid van de school aan de eene en de levensbehoefte en rechtspositie van den onderwijzer aan de andere zijde. Bij zulk eene keuze geeft zoo licht het laatste den doorslag; want vrijheid is een heel mooi ding, maar men kan er niet van leven. Zij behoudt hare aantrekkelijkheid dikwerf slechts zoo lang, als zij met eene behoorlijke rechtspositie vereenigbaar is.

Daarbij brenge men dan ook nog in rekening, dat een contract, hetwelk de rechtspositie der onderwijzers regelt, toch altijd door den staat moet worden goedgekeurd. De rechtsgeldigheid kan er alleen door de overheid aan gegeven worden, en eene verandering is er niet in aan te brengen dan met hare toestemming. De eenige weg, om aan zulk een contract te ontkomen en weer geheel vrij en onafhankelijk te worden, zou daarlangs gelegen zijn, dat men heel de Rijksbijdrage weer opofferde. Maar wie de historie kent, weet, hoe moeilijk het hiertoe komt. De zilveren koorde van den Staat is menigmaal sterker dan beginsel en overtuiging, dan geweten en vrijheid.

---

§ 4. Onze Roeping.

De ontwikkelingsgang van het Christelijk onderwijs stelt ons thans reeds en in de toekomst nog meer voor eene andere taak, dan die in het verleden op ons rustte. Tientallen van jaren aaneen hebben wij alle krachten moeten inspannen, om Christelijke scholen op te richten en in stand te houden. Maar in de toekomst zullen wij er vóór alle dingen op bedacht moeten zijn, *om het Christelijk karakter en de geestelijke vrijheid* van onze scholen te handhaven. Op de anti-revolutionaire partij in den lande en op de anti-revolutionaire leden in de Kamers ligt ten dezen een dure plicht en eene zware verantwoordelijkheid. Maar deze in het licht te stellen, ligt thans niet op onzen weg. Wij hebben als voorstanders van het Christelijk, en bepaaldelijk nog van het Gereformeerd Schoolonderwijs, ons op dit oogenblik slechts onledig te houden met de vraag, wat wij, de historie van den schoolstrijd kennende, als onze roeping hebben te beschouwen en dienovereenkomstig hebben uit te voeren in de practijk.

Wij gaan daarbij uit van de overweging, dat wij den merkwaardigen ontwikkelingsgang van de Christelijke scholen hier te lande te aanvaarden en, vooralsnog althans, te volgen hebben. Ziende op de gevaren, aan steeds vermeerderende staatssubsidie en staatscontrôle verbonden, zouden wij misschien een oogenblik geneigd kunnen zijn, om op onze schreden terug te keeren, tot vóór de wet-Mackay terug te gaan, en de vrijheid onzer scholen weer te herstellen in den ouderwetschen zin van dat woord. Wij zouden dit zelfs moeten doen, wanneer een of ander beginsel ons het aannemen van Rijkssubsidie voor of alle toezicht van overheidswege op het onderwijs verbood. Maar zoo staat de zaak toch niet. Niemand zal immers ontkennen, dat niet

alleen de ouders en de kinderen, maar ook de staat en de kerk, ieder overeenkomstig zijn aard, bij het onderwijs belang en in de regeling iets te zeggen hebben. Ook bij weigering van alle subsidie zou toch zekere contrôle van den staat over het onderwijs geoorloofd en wenschelijk zijn, en ook feitelijk bestaan; absolute vrijheid mag in dezen niet begeerd noch nagestreefd worden.

Er is echter meer. Als de staat in den tegenwoordigen tijd, met het oog op allerlei nationale en internationale belangen, het peil van het onderwijs verhoogt, de vakken en de uren uitbreidt, de schooljaren vermeerdert, de inrichting der lokalen voorschrijft enz., en dientengevolge de ouders op kosten jaagt, die zij, op zich zelven beschouwd, niet zouden behoeven te maken, dan spreekt het vanzelf, dat de staat zijnerzijds tot tegemoetkoming in deze kosten verplicht is, en de aanvaarding van Rijkssubsidie door de ouders op geenerlei wijze kan worden afgekeurd. Wel kan dus over de grenzen van deze staatssubsidie en staatscontrôle verschil van meening bestaan; voor den een zullen ze allicht verder dan voor den ander zich uitbreiden. Maar principieel kan staatssubsidie en staatscontrôle bij het onderwijs, ook op Christelijk standpunt, niet worden bestreden.

Indien dit zoo is, behooren wij ons zeer ernstig te bedenken, eer wij ons zelven onttrekken aan de krachtige actie, welke de geschiedenis van het Christelijk onderwijs in ons vaderland te aanschouwen geeft. Want al mag men de oogen niet sluiten voor de gevaren, aan de toekomstige ontwikkeling der bijzondere scholen verbonden; er staat tegenover, dat men op den anderen weg, dien men zou willen inslaan, niet minder ernstige bezwaren ontmoet.

Ten eerste toch zou men allicht, in isolement zijne toevlucht zoekende, zichzelf tot machteloosheid doemen. Hoe gering toch is het aantal scholen, dat fier en vrij voor de subsidie, waartoe de wet-Mackay de gelegenheid opende, heeft bedankt. Het Christenvolk is er niet van doordrongen en is er ook niet van te overtuigen, dat met het al of niet aannemen dier subsidie een beginsel is gemoeid. En dat is ook inderdaad het geval niet. Het valt daarom op de vingers te berekenen, dat scheiding te dezer zake slechts zeer enkelen zou doen meegaan, en dat de breede stroom

van het Christelijk onderwijs, zonder eenige verzwakking of verandering, in de historische bedding zijn loop vervolgen zou.

Ten andere zou men, dezen weg van scheiding inslaande, een zegen derven, die voor ons land en volk van de grootste beteekenis is. Immers een van de grootste voordeelen van de te verwachten nieuwe regeling zal hierin bestaan, dat de ouders vrij beslissen kunnen over de richting van het onderwijs. En wanneer in dezen zin het onderwijs vrijgemaakt is van den staat, mag de hope gekoesterd worden, dat de natie in haar groote meerderheid voor het Christelijk onderwijs partij zal kiezen en de Christelijke scholen in grooten getale zal doen toenemen. Dit nu is eene zaak van het grootste belang. Wij hebben als burgers, als Christenen, eene roeping niet alleen voor onszelven, maar ook voor ons volk; het is niet genoeg, dat onze eigene kinderen Christelijk onderwijs genieten, maar zoo mogelijk moet daartoe de gelegenheid voor al de kinderen van ons volk worden opengesteld. In elk geval behoort aan den staat het recht betwist en de macht ontnomen te worden, om de burgers van zijn land door middel van school en kerk te drijven in eene richting, die met hun Christelijk-historisch karakter in strijd is. Indien ons volk aan zijne Christelijke, aan zijne Protestantsche traditiën getrouw wenscht te blijven, dan heeft de overheid, die dienaresse Gods en Hem verantwoording schuldig is, het daarin niet te belemmeren, maar veeleer te leiden en te steunen.

En ten derde overwege men nog, dat vrijheid in abstracten zin nooit het doel is geweest, waarmede Christelijke scholen zijn opgericht. Voor zulk een afgetrokken denkbeeld is geen volk in beweging te brengen. Men richtte alleen *zelf*, en in dien zin *vrije* scholen op, omdat men langs geen anderen weg *Christelijke* scholen bekomen kon. Indien de overheid deze had gegeven of had willen geven, zou de actie voor de vrije school hoegenaamd niet ontstaan zijn. De vrijheid was middel, geen doel; doel was de Christelijke school, de school met den Bijbel. De leuze: *De vrije school voor heel de natie*, houdt dus in, dat de Staat het bepalen van de godsdienstige richting van het onderwijs aan de ouders zal overlaten, opdat dezen hunne kinderen kunnen opvoeden naar plicht en geweten. En dan bestaat onzerzijds de verwachting, dat door middel van de vrije school voor heel

de natie de Christelijke school voor het grootste deel dier natie weer in haar recht en eere zal worden hersteld.

Maar al aarzelen wij niet, alles overwegende en lettende op de leiding van Gods voorzienigheid, op den ingeslagen weg voort te gaan, dit ontslaat ons allerminst van den plicht, om het pand, in de Christelijke school ons geschonken, zorgvuldig te bewaren. Naarmate de staatssubsidie en de staatscontrôle bij het onderwijs toeneemt, zal er te grooter werkzaamheid noodig zijn, om het Christelijk karakter en de geestelijke vrijheid onzer scholen ongeschonden te handhaven. Middellijkerwijze zal dit nu niet anders kunnen geschieden, dan zóó, dat het ten eerste kome tot *eene deugdelijke organisatie van ons Christelijk schoolwezen*, en ten tweede tot *eene degelijke opleiding van onze Christelijke onderwijzers.*

Er is in de eerste plaats behoefte aan eene deugdelijke organisatie van ons Christelijk schoolwezen. Van de oprichting van Christelijk Nationaal afaan is die behoefte gevoeld, en verschillende vereenigingen hebben er in kleiner of grooter kring in trachten te voorzien. Maar de tijden zijn veranderd en veranderen voortdurend onder onze oogen. Vereenigingen in het algemeen tot ondersteuning van Christelijke scholen zijn eerlang niet noodig meer en kunnen daarin de reden van haar bestaan en het doel harer werkzaamheid niet meer vinden.

Daarentegen is er wel eene organisatie van heel het Christelijk schoolwezen noodig: ten eerste, om alle scholen met den Bijbel met elkander in verband te houden. Als straks iedere school genoegzamen steun van het Rijk ontvangt en daardoor financieel onafhankelijk van de ouders, van den kring der belangstellenden, van de vereenigingen wordt, bestaat er gevaar, dat zij zich isoleere en op zichzelve ga staan. Zij heeft niemands hulp voor haar bestaan meer noodig en kan met den steun der overheid zichzelve redden. Maar evenals eene kerkelijke gemeente zonder verband met andere, licht eene prooi van dwaling en verdeeldheid wordt, zoo is ook eene eenzame afzondering voor de Christelijke school, voor haar Christelijk karakter en voor haar geestelijke vrijheid vol van gevaren. Indien ze daarentegen in verband met andere treedt, wordt zij door dat verband ge-

steund en gesterkt, op peil gehouden en voor inzinking behoed, voor vervloeiing en verdeeldheid bewaard.

In de tweede plaats is organisatie van het Christelijk schoolwezen een onafwijsbare eisch, wijl daardoor het Christelijk onderwijs alleen tot volle ontwikkeling en den rijksten bloei kan komen. Wij staan toch, wat dit punt aangaat, eerst aan het begin van den weg. Het verband van de Christelijke belijdenis met het onderwijs in zijn geheel en in al zijne deelen is nog niet dan zeer los en rekbaar gelegd. Wij hebben noodig, tot klare bewustheid te komen van den inhoud en de strekking, van de draagkracht en de straallengte onzer beginselen. Onderwijs en opvoeding moeten daarvan doortrokken en daardoor beheerscht worden. Rondom ons wordt de studie van psychologie, pædagogiek en didactiek ter hand genomen met een inspanning en ijver, ver boven onzen lof verheven. Maar wij zullen achterblijven en ondergaan, indien wij niet met minstens dezelfde toewijding ons zetten tot bestudeering van al die problemen, welke met onderwijs en opvoeding in verband staan, en, geleid door onze beginselen, niet een anderen en beteren weg voor theorie en praktijk weten aan te wijzen, dan die door onze tegenstanders bewandeld wordt. En ook daarvoor is organisatie noodig. Niet dat dergelijke studie door commissies verricht zoude kunnen worden. Van commissoriale opdrachten komt dikwerf weinig terecht. Maar de enkelen, die er zich aan wijden, moeten toch gedragen en gesteund worden door het geheel. Allen, die rechtstreeks of zijdelings bij het onderwijs betrokken zijn, hebben in deze studiën belang te stellen, ze aan te moedigen en te bevorderen. Centralisatie van leiding, moet, om een voor het sociale terrein geuiten wensch hier over te nemen, met decentralisatie van actie gepaard gaan. Alleen door coöperatie kan op den duur voor de Christelijke scholen iets goeds en groots tot stand worden gebracht.

En ten derde is organisatie van het Christelijk schoolwezen nog noodig, om de gemeenschappelijke belangen van het Christelijk onderwijs bij de overheid te bepleiten, deze in alle voorkomende gevallen voor te lichten en te dienen van advies. De staat is uiteraard altijd op machtsuitbreiding belust; hij beziet de dingen van den buitenkant en heeft voor het innerlijk leven

en streven der maatschappelijke kringen menigmaal geen oog en geen hart. Zonder dat de staat van heimelijke vijandschap of opzettelijke bestrijding behoeft verdacht te worden, is het toch zeker, dat het Christelijk karakter en de geestelijke vrijheid onzer scholen in zijne handen niet veilig zijn. Tegenover de zuigkracht van den zijn invloedssfeer steeds uitbreidenden staat is eene enkele Christelijke school niet bestand; tegenover zijn alpenzwaarte legt eene enkele stem van protest geen gewicht in de schaal. Alleen, wanneer het Christelijk schoolwezen over heel het land zich weet te organiseeren, en door studie van beginsel en van leven tot het helder en vaste inzicht komt van wat het wil en van wat het moet, zal de staat daarmede rekening moeten houten. Organisatie is het eerste en voornaamste middel, om zoowel naar binnen als naar buiten het Christelijk karakter en de geestelijke vrijheid onzer scholen in de toekomst te waarborgen.

Het tweede middel, dat aangewend moet worden, om het in de Christelijke scholen ons toebetrouwde pand zuiver te bewaren, is eene degelijke opleiding van onze Christelijke onderwijzers.

In vroeger tijd bestond er zulk eene opleiding niet. Het onderwijzen was nog geen zelfstandig beroep; het werd dikwerf slechts beschouwd als een bijbaantje, dat door allerlei, soms zeer weinig geschikte personen kon waargenomen worden. Maar nadat krachtens de beginselen der Reformatie reeds verschillende belangrijke vereischten, inzonderheid van godsdienstigen en zedelijken aard, voor de leermeesters der jeugd gesteld waren, ontwaakte vooral sedert het midden der zeventiende eeuw de behoefte aan eene meer geregelde en planmatige opleiding van de toekomstige onderwijzers. Men dacht toen vooral aan twee wegen, waarlangs zulk eene opleiding verkregen kon worden; aan kweekscholen (Lehrer-Schule), die eene theoretische, en aan normaalscholen (Musterschule, école normale, modelschool), die eene practische opleiding verschaften. Sedert dien tijd ging de opleiding der onderwijzers, vooral in Duitschland, sterk vooruit; andere landen volgden, en thans is de overtuiging algemeen geworden, dat het onderwijzersambt, minstens evengoed als elk ander beroep of bedrijf, opzettelijke en degelijke voorbereiding

behoeft. Hier te lande bestaan er dan ook niet alleen kweekscholen en normaallessen voor de openbare, maar ook reeds voor de bijzondere onderwijzers. Op dezen weg behooren wij voort te gaan. De opleiding onzer onderwijzers moet eene zaak worden, die allen vrienden van de Christelijke school ter harte gaat.

Zulk eene opleiding, die Christelijk gehalte met degelijk onderwijs verbindt, behoort in het belang van onze Christelijke scholen en in overeenstemming met onze Christelijke belijdenis, op de volgende wijze te worden ingericht:

1o. De opleiding van onderwijzers aan de lagere school moet voor twee uitersten zich wachten. Aan de eene zijde mag zij niet te hoog worden opgevoerd. Diesterweg maakte zich aan groote overdrijving schuldig, als hij verlangde, dat ieder onderwijzer een natuurkenner, een kleine Alexander van Humboldt zou zijn. Men moet het eigenaardige van des onderwijzers ambt en taak in het oog houden. Lager is geen hooger onderwijs, een volksschool geen universiteit, een onderwijzer geen hoogleeraar. Zijn taak is niet, om de wetenschap te beoefenen en haar eene schrede vooruit te brengen op haar baan, maar om de jonge kinderen te onderwijzen en in hoofdzaak lezen, schrijven en rekenen te leeren. De opleiding van den onderwijzer mag dit doel niet uit het oog verliezen en dus aan geen geleerde extravagantiën zich schuldig maken.

Maar aan den anderen kant mag de opleiding het onderwijzersambt evenmin beschouwen als eene sinecuur, als een gemakkelijk baantje, dat hoogstens alleen eenige practische vaardigheid vereischt. Want onderwijzen is eene *kunst;* eene moeilijke kunst, die theoretisch en practisch geleerd moet worden. Het komt daarbij op aangeboren tact en practische geschiktheid, maar ook wel terdege op heldere voorstellingen en degelijke kennis aan. Alleen wat men goed weet, kan men goed zeggen en aan *kinderen* duidelijk maken. Het beste is daarom voor onze kinderen niet te goed. Het lager onderwijs legt de grondslagen, waarop later alle ontwikkeling in bedrijf, beroep of ambt moet worden opgetrokken. Als het deze fondeering aan de noodige hechtheid ontbreekt, stort later het gansche gebouw ineen.

2o. De grondslagen, die het lager onderwijs in de harten der kinderen legt, rusten zelve op hun beurt weer in het rijke leven, dat de kinderen in den huiselijken kring hebben opgedaan, en zijn in overeenstemming daarmede niet alleen van verstandelijken en practischen maar ook van godsdienstigen en zedelijken aard. Onderwijs en opvoeding moeten daarom in de lagere school hand aan hand gaan; onderwijzen moet opvoeden en opvoeden moet onderwijzen zijn. Daaraan heeft de opleiding onzer onderwijzers te beantwoorden. Want als wij straks onze kinderen hun toevertrouwen, dan verwachten wij, dat zij ze zullen opvoeden in de vreeze en vermaning des Heeren. Onze onderwijzers moeten dus ook opvoeders zijn, vroede maar ook vrome mannen, helder van hoofd en vast van hand, maar ook gezond in het geloof en onbesproken in den wandel. In vorige eeuwen is op deze vereischten wel eens eenzijdig, maar op zichzelf niet te sterk de nadruk gelegd; want wat onze onderwijzers zijn, dat worden onze kinderen. Hun woord en voorbeeld heeft dikwerf meer invloed dan dat der ouders. Zoo zij in hunne opleiding dan ook de vreeze des Heeren het beginsel der wijsheid.

3o. Zulk eene Christelijk-degelijke opleiding is alleen aan eene kweekschool bereikbaar. Normaallessen hebben zonder twijfel haar nut en zullen vooreerst ook niet afgeschaft kunnen worden. Maar eene kweekschool verdient toch om velerlei redenen de voorkeur. Want ten eerste wordt hier de opleiding ter hand genomen door eene groep van mannen, die niet door toevallige omstandigheden er zich mede belasten, maar die er uit een groot aantal van onderwijzers voor aangewezen worden en er hun gansche leven aan wijden kunnen. Ten andere wordt de studie voor onze onderwijzers door methodische regeling gemakkelijker, ook al neemt ze in degelijkheid toe; want terwijl thans die studie door gebrek aan leiding en door het schrikbeeld der examens menigmaal een gejaagd, zenuwachtig karakter draagt, kan er dan een rustige gang in komen en het getal slachtoffers van het examen aanmerkelijk verminderen. En ten derde biedt de opleiding aan eene kweekschool nog het voordeel aan, dat zij eenheid in het onderwijs en de opvoeding brengt, het bewustzijn van saamhoorigheid bij de onderwijzers versterkt, en hun stand en ambt aanzienlijk verheft.

4o. De kweekschool moet zich in de toekomst aansluiten bij de derde klasse van het uitgebreid lager of middelbaar onderwijs. Zij, die zich later voor het onderwijs laten opleiden, hebben natuurlijk eerst als kinderen de lagere school bezocht. Maar hoe en waar ze daarna hun verdere ontwikkeling moeten zoeken, is nog een open vraag.

Vroeger bestond het kweekelingenstelsel. Dit kwam op in een tijd, toen de onderwijzers nog geen geregelde of althans geen genoegzame opleiding ontvingen; toen de belangstelling in het onderwijs nog verre van algemeen was; toen de onderwijzers nog voor al te groote klassen stonden en vooral aan hulp bij het orde-houden behoefte hadden; toen de betrekking van onderwijzer ook nog zeer karig werd beloond. In dien tijd had het stelsel zijne groote nuttigheid; het leverde een groot contingent van practische onderwijzers; het interesseerde breede kringen van het volk voor de lagere school; het wekte bij vele jongelieden den lust tot het onderwijzersambt op, en bereidde alzoo den nieuwen tijd met zijne groote behoefte aan onderwijzend personeel voor. Om deze en andere voordeelen, vooral van practischen aard, zijn er nog, die het voorstaan en aanbevelen. Maar toch heeft het stelsel zijn tijd gehad. Want kweekelingen, die op deze manier hoofdzakelijk tot het houden van orde gebruikt worden, worden zelven ten slotte de dupe van het systeem. Juist omdat zij nog niet tot onderwijzen geschikt zijn, kunnen zij alleen als ordebewaarders dienst doen. Ze krijgen daardoor een bewustzijn van gezag en macht, dat hun niet past, verspillen een massa tijd met nutteloos werk, wennen zich dikwerf eene valsche methode aan, en maken zich voor eene latere methodische opleiding ongeschikt.

Toch is het andererzijds ook niet wenschelijk, om kinderen van 12 of 13-jarigen leeftijd reeds naar eene kweekschool te zenden, die voor een bepaald vak opleidt. In het algemeen worden de eischen voor ieder beroep in onze tegenwoordige maatschappij zoo hoog, dat de lagere school alleen niet meer voldoet en nog aanvulling door het uitgebreid lager of middelbaar onderwijs behoeft. Dit is, wanneer de voorgenomen aaneenschakeling van de verschillende takken van onderwijs tot stand komt, ook voor de aanstaande leerlingen der kweekschool de

aangewezen weg. De voordeelen daarvan springen in het oog: a. Als de kweekschool eerst leerlingen van 16 of 17-jarigen leeftijd opneemt, kunnen deze niet van hun 13e jaar af, tot dien tijd toe, nietsdoende rondloopen. Het ligt dus voor de hand, dat zij die drie jaren eene school van uitgebreid lager of middelbaar onderwijs bezoeken. b. Indien zij dit doen, behoeven zij dus ook nog niet aanstonds, na de lagere school te hebben afgeloopen, eene keuze voor het leven te doen. Nog een drietal jaren kunnen zij de beslissing, wat ze worden willen, uitstellen; en ouders en onderwijzers worden beter in staat gesteld, om te beoordeelen, wat er in hunne kinderen en leerlingen inzit en waarvoor zij den meesten aanleg bezitten. Als zij den drie-jarigen cursus van uitgebreid lager- of middelbaar onderwijs hebben ten einde gebracht, kunnen zij nog alle kanten uitgaan, den weg van studie niet alleen, maar ook dien van een of ander beroep in de maatschappij. c. De aanstaande onderwijzers ontvangen langs dezen weg ook de gelegenheid, om langer thuis te blijven, in den kring hunner jeugd en onder het toezicht hunner ouders; ze beginnen nog niet dadelijk na de lagere school jaarlijks een som gelds te kosten. d. En ze hebben ten slotte het niet gering te schatten voordeel, dat zij nog een drietal jaren omgaan met scholieren, die straks naar alle richtingen in het leven uiteengaan. De gemeenschappelijke basis, waarop aller ontwikkeling rust, wordt breeder; de samenhang tusschen de verschillende standen en klassen der maatschappij wordt langer bewaard, en het ambt van onderwijzer stijgt ook daardoor in aanzien en waardij.

5o. Zich aansluitend bij de derde klasse van het uitgebreid lager of middelbaar onderwijs, neemt de kweekschool geen leerlingen aan, dan die het bewijs meebrengen, dat zij dit onderwijs ten einde toe met vrucht hebben genoten, of een daarmee gelijkstaand examen met goed gevolg hebben afgelegd. Wenschelijk is het, dat de kweekschool zich ten allen tijde het recht van toelatingsexamen voorbehoudt, en alleen de diploma's erkent van die inrichtingen van uitgebreid lager of middelbaar onderwijs, met welke zij eene desbetreffende overeenkomst heeft aangegaan. Behalve tot het meebrengen van zulk een diploma of het afleggen van een toelatings-examen, moeten de leerlingen der kweekschool ook nog verplicht worden tot overlegging van een geboorte-

acte, een gezondheids-attest, een getuigschrift van betrouwbare personen (liefst van den kerkeraad), aangaande belijdenis en wandel, en eene verklaring van ouders of voogden, dat zij de kosten der opleiding, ten bedrage van eene bepaalde som jaarlijks, voor hunne rekening nemen.

6o. Als de leerlingen op 16 à 17 jarigen leeftijd op de kweekschool komen, spreekt het vanzelf, dat zij nog niet op eigen beenen kunnen staan. Voortdurend houden zij behoefte aan opzicht, leiding en tucht; en wijl zij later anderen hebben op te voeden, is het voor hen onmisbaar, om eerst zelf op de beste wijze opgevoed te worden. Hiervan overtuigd, geven velen aan het internaat de voorkeur. En inderdaad verschaft dit stelsel de voordeelen, dat de kweekelingen ten allen tijde onder opzicht en tucht staan, leiding bij hun arbeid genieten, aan orde en regel gewennen, kameraadschappelijk samen wonen, goedkooper opleiding bekomen, en van een leeskamer en bibliotheek gemakkelijker gebruik kunnen maken. Maar er staat tegenover, dat internaten, vooral als zij een groot aantal leerlingen opnemen, altijd iets kunstmatigs behouden, dat aan de frischheid van geest en aan de zelfstandigheid van karakter schade doet. Internaat en externaat staan dan ook niet vijandig en exclusief tegenover elkaar. Beide hebben hun licht- en hun schaduwzijde. Ook al is het wenschelijk, dat er aan de kweekschool een internaat voor een bepaald en niet te groot aantal leerlingen verbonden zij, toch behoeft daarom het externaat niet geheel en al verworpen te worden. Er zijn jongelieden van 17 tot 20 jaren, wier karakter en levensernst een waarborg biedt tegen verleiding en afdwaling. Mits de keuze van een kosthuis steeds onder contrôle blijve, de leerlingen groepsgewijze onder de leeraren der kweekschool verdeeld, en respectievelijk door hun mentor in hun studie en leven worden nagegaan, verdient het aanbeveling, om naast het internaat ook het externaat te behouden.

Ook al is het niet mogelijk of wenschelijk, om den toegang tot eene betrekking bij het onderwijs voor meisjes te sluiten, toch ligt het in de eerste plaats op den weg der kweekscholen, om voor de opleiding van onderwijzers te zorgen. Beter dan er op te werken, dat het vrouwelijk personeel bij het lager onderwijs toeneemt — hetgeen toch immers reeds het geval is —, is het,

om de jonge mannen te hulp te komen en hen in staat te stellen, om op een behoorlijken leeftijd in het huwelijk te treden. Dat komt indirect dan ook weder aan de vrouw ten goede.

7o. De cursus aan de kweekschool zij berekend op drie jaren. Het onderwijs omvat: Bijbelsche geschiedenis (Bijbelkunde, Bijbelsche aardrijkskunde), Kerkgeschiedenis, Christelijke religie (leer van geloof en leven), psychologie (vooral van het kind), methodologie (hodegetiek, didactiek, regeering, tucht, schoolhygiène), geschiedenis der pædagogiek, Ned. taal en letterkunde, de drie moderne talen, van welke ééne naar keuze van den kweekeling verplicht is, vaderlandsche geschiedenis, algemeene geschiedenis, reken- en meetkunde, natuur- en aardrijkskunde, schrijven en teekenen, gymnastiek en muziek.

Afzonderlijk verdient de practische opleiding vermeld te worden. Kweekschool en normaalschool, in de oorspronkelijke beteekenis van deze namen, behooren bij de opleiding saam te werken. Aan de kweekschool moeten daarom eene of meer lagere scholen verbonden zijn, waar de leerlingen onder toezicht en leiding der leeraren aan kinderen in de verschillende vakken van het lager onderwijs onderricht geven. Het lesgevend personeel der kweekschool blijft daardoor voortdurend werkzaam in de practijk en met het leven der school in contact; de theorie, die op de kweekschool geleerd wordt, vindt in de dagelijksche toepassing haar onmisbare contrôle; de lagere school, die aan de kweekschool verbonden is, kan in waarheid eene normale school, een modelschool wezen, waarnaar andere zich vormen; de leerlingen worden in de gelegenheid gesteld, om, onder toezicht der leeraren, zich practisch te bekwamen en komen straks niet gansch onbeslagen ten ijs. En de innige vereeniging van theoretische en practische vorming houdt het doel in het oog, waartoe de kweekschool arbeiden moet.

8o. De examens aan de kweekschool zijn schoolexamens. Het toelatingsexamen wordt afgenomen door de leeraren der kweekschool ten overstaan van eene commissie uit het bestuur der vereeniging, welke de kweekschool heeft opgericht en in stand houdt. Overgangsexamens hebben niet plaats; aan het einde van den cursus oordeelen de leeraren in gemeenschappelijke vergadering over de bevordering van iederen leerling tot eene hoogere klasse, en deelen hun oordeel gemotiveerd aan de boven-

genoemde commissie ter goedkeuring mede. Het eindexamen wordt eveneens afgenomen door de leeraren der kweekschool, ten overstaan van bovengenoemde commissie doch tevens onder toezicht van twee of drie gecommitteerden der Regeering. Want dewijl, naar een entrefilet in de *Standaard* van 28 Nov. 1903, van vrije examens vooreerst wel niet komen zal, worde aan openbare en bijzondere kweekscholen het recht toegekend, om aan het einde van den ganschen cursus, een diploma uit te reiken, dat de bevoegdheid verleent, om op eene lagere school onderwijs te geven in alle vakken, die de wet daarvoor heeft vastgesteld. Door zulk eene regeling zouden niet alleen de staatsexamens sterk verminderen, maar zou ook de vrijheid van onderwijs bevorderd, de opleiding aan eene kweekschool in de hand gewerkt, en het percentage van geslaagden aanmerkelijk verhoogd worden.

9o. Wie als hoofd eener lagere school wil optreden, moet, na minstens twee jaar als onderwijzer in eene lagere school werkzaam geweest te zijn, voor dezelfde examinatoren als die van het eindexamen, een tweede onderzoek ondergaan, dat voornamelijk loopt over de pædagogiek met hare geschiedenis, de Christelijke leer en zedekunde, de Nederlandsche taal en letterkunde en de vaderlandsche geschiedenis. Herhaling van dit examen is niet meer dan twee malen geoorloofd. Het is noch nuttig noch wenschelijk, om dit tweede examen voor elk onderwijzer verplichtend te stellen. Wel echter is het van belang, dat, wie aan het hoofd eener Christelijke school optreedt, en anderen moet voorgaan en leiden, zich helder bewust zij van de beginselen en methoden, die het Christelijke onderwijs beheerschen. [1])

De beide genoemde middelen tot bewaring en voortgaande volmaking van het Christelijk onderwijs, n.l. organisatie van het Christelijk schoolwezen en eene kweekschool ter opleiding van de Christelijke onderwijzers zijn wel onderscheiden, maar zij sluiten elkander niet uit. Veeleer zijn ze onderling verwant en

1) Vergelijk het belangrijk referaat van den Heer H. J. van Wijlen over Vrije Opleiding, opgenomen in het Correspondentieblad van de Vereen. van Chr. Ond. enz. 1902 no. 4 bl. 4—25. en het te dezer zake uitgebrachte Rapport van de Heeren A. A. Kleijn, J. D. de Visser Smits en H. J. van Wijlen, in het Correspondentieblad 1903 no. 3 blz. 17—22.

behooren ze in hunne toepassing ten nauwste verbonden te worden. Want eene organisatie van het Christelijk schoolwezen, die om de opleiding zich niet bekommert, zal in den nieuwen toestand, welken wij waarschijnlijk eerlang intreden, eene duidelijk omschreven werkzaamheid en een concreet doel missen, en daardoor op geen duurzame sympathie en op geen krachtigen bloei kunnen rekenen. En eene kweekschool, die buiten de organisatie van het Christelijk schoolwezen staat, zal op den duur bij de scholen en bij de schoolvereenigingen geen genoegzame belangstelling vinden. Dan alleen is er hope op eene goede uitkomst, wanneer de organisatie van het Christelijk schoolwezen in en rondom de kweekschool tot stand komt.

Zulk een kweekschool wordt dan het middelpunt van een bond van scholen, die bij haar zich aansluiten en door haar voortdurend voorzien worden van onderwijzend personeel. Van haar kan een rijke zegen uitgaan voor heel het Christelijk schoolwezen. Er kan bij haar eene bibliotheek worden ingericht, die op de hoogte is van den tijd en voor ieder onderwijzer te raadplegen is. Er kan een tijdschrift van uitgaan, dat alle onderwijzers in kennis stelt met en doet meeleven in de vraagstukken van den dag. Er kan eene commissie bij aangesteld worden, die in voorkomende gevallen conflicten tusschen de belanghebbenden bij de Christelijke scholen tot oplossing en beslissing brengt. En in de laatste maar geenszins in de minste plaats, er kan eene *inspectie* aan verbonden worden, die met het toezicht op de scholen wordt belast, van advies dient, in de goede richting wijst en voor afdwaling waarschuwt. Ook aan zulk eene inspectie bestaat voor onze scholen dringend behoefte. De staat zorgt voor de belangen van het onderwijs door allerlei toezicht en contrôle. Niet minder hebben de Christelijke scholen er zorg voor te dragen, dat het Christelijk gehalte in alle deelen van het onderwijs tot zijn recht kome. Daarvoor is inspectie een van de beste en onmisbaarste middelen; tusschen de opleiding der onderwijzers en de praktijk van het onderwijs legt zij een heilzaam verband. Terwijl de scholen op deze wijze in de kweekschool een middelpunt voor hare organisatie scheppen, worden zij zelve van daaruit telkens weer met nieuwe levenskracht bezield.

---

§ 5. Reorganisatie.

De Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs heeft van den aanvang af vooral de opleiding van Gereformeerde onderwijzers ter harte genomen. Voor dat doel werd zij niet alleen maar toch in de eerste plaats opgericht. Immers kwam korten tijd vóór haar ontstaan deFriesche vereeniging *Schoolhulp* tot stand. Deze vereeniging stelde zich ten doel, beurzen beschikbaar te stellen voor jongelieden, die tot onderwijzer aan eene Christelijke school wenschten opgeleid te worden. Maar ze schreef daarbij in hare circulaire: „de beurs verleent geen ondersteuning dan aan jongelieden, die door den doop leden der Nederl. Herv. Kerk zijn; zij, wier vader of moeder leden der Prov. Friesche Vereeniging (van Vrienden der Waarheid) zijn, worden bij voorkeur ondersteund; die als hoofdonderwijzer optreedt, behoort lid der Nederl. Herv. Kerk te zijn."

Wijl deze vereeniging dus een kerkelijk karakter droeg en alleen zorgde voor de opleiding van onderwijzers, die tot de Ned. Herv. Kerk behoorden, namen eenige mannen uit de toenmalige Christelijke Gereformeerde Kerk het initiatief, om ook onderwijzers, die tot deze kerk behoorden, bij hunne opleiding te steunen. Er werden pogingen in het werk gesteld, om eene vereeniging te stichten. En deze pogingen werden met een gunstigen uitslag bekroond.

In art. 2 van het Reglement van de Vereeniging voor Ger. Schoolonderwijs werd haar doel omschreven als:

a. Opleiding van jongelieden tot Gereformeerde onderwijzers.

b. Ondersteuning van Gereformeerde Scholen.

c. Opwekking van algemeene samenwerking omtrent al wat tot de belangen van Gereformeerd Schoolonderwijs behoort.

Terwijl art. 10 dan nog bepaalde, dat van de fondsen twee

derde gedeelten voor de opleiding van onderwijzers en een derde gedeelte voor de ondersteuning van scholen bestemd is.

Hieruit blijkt overtuigend, dat de opleiding van jongelingen tot Gereformeerde onderwijzers de voornaamste reden tot oprichting van de Vereeniging en het belangrijkst deel van hare werkzaamheden is geweest.

Langzamerhand is er echter in de werkzaamheden der vereeniging verandering gekomen. Het subsidieeren der bijzondere scholen kwam op den voorgrond te staan en de opleiding werd steeds verder op den achtergrond geschoven. Maar wanneer binnen korten tijd eene herziening der onderwijswet tot stand komt, waarbij de bijzondere scholen financieel met de openbare worden gelijk gesteld, vervalt voor onze Vereeniging de reden, om tenzij bij wijze van uitzondering, geldelijken steun aan Gereformeerde scholen aan te bieden. En met alle kracht zal zij dan weer, om de boven ontwikkelde redenen, de opleiding van Gereformeerde onderwijzers ter hand moeten nemen.

Zij zal daartoe ook gedrongen worden, door het gebrek aan Gereformeerde onderwijzers, dat er dan waarschijnlijk ontstaan zal. Wel is waar is er op dit oogenblik zulk een gebrek nog niet te constateeren, doch ook geen overvloed. Als de voorjaarsexamens aanvangen, hebben alle kweekelingen, die het vorig jaar voor het onderzoek slaagden, reeds lang eene plaats verkregen; en er zijn dan reeds schoolbesturen, die verlangend naar de aanbieding van nieuwe onderwijskrachten uitzien. De gelegenheid tot opleiding van Christelijke onderwijzers mogen dus reeds in de tegenwoordige omstandigheden niet beperkt worden. En toch heeft dit plaats. In 1901 waren er 66 Christelijke normaallessen en in 1902 slechts 61; het aantal kweekelingen verminderde in dienzelfden tijd van 1304 tot 1217 en dat der geslaagden van 194 tot 158, ofschoon er in 1902 toch 155 onderwijzers meer noodig waren dan in 1901. Feitelijk bleven er dus slechts drie onderwijzers in dat jaar beschikbaar tot vervanging van hen, die stierven of om andere redenen het onderwijs niet langer konden dienen. In 1903 daalde het getal normaallessen op 59 en het getal kweekelingen op 1165; het getal der geslaagden was iets beter, want de acte van onderwijzer werd behaald door 176 kweekelingen. Wijl er 147 onderwijzers meer

noodig waren dan in 1902, bleven er voor de gewone mutatiën 29 beschikbaar.

Wanneer men nu voorts in aanmerking neemt, dat het aantal Christelijke scholen in de naaste toekomst bij eene herziening der onderwijswet in bovenomschreven zin allerwaarschijnlijkst belangrijk zal toenemen, dan behoeft het geen betoog, dat onze Vereeniging voortaan geen beter en nuttiger werk kan doen, dan door de opleiding van Christelijke, van Gereformeerde onderwijzers met kracht ter hand te nemen.

Dit wordt nog daardoor bevestigd, dat het in de toekomst de inspanning van al onze krachten vorderen zal, om het Christelijk gehalte van onze scholen te bewaren en in alle deelen van het onderwijs te doen doordringen. In eene vorige paragraaf werd hierop de aandacht gevestigd. Thans zij er nog aan toegevoegd, dat vele onderwijzers en onderwijzeressen, die opgeleid werden voor de openbare school, in den laatsten tijd eene plaats zoeken te veroveren op onze Christelijke scholen en daarin niet zelden slagen. En voorts is het een feit, dat bij de particuliere opleiding, maar vooral ook bij de normaallessen, veel te weinig aandacht gewijd wordt aan die vakken, welke voor ons van het hoogste belang zijn, en dat de examen-eischen veel te sterk op den voorgrond worden gesteld. Al deze redenen moeten onze Vereeniging nopen, om van nu voortaan een anderen weg in te slaan en vooral de opleiding van bekwame onderwijzers voor onze Gereformeerde scholen zich ten doel te stellen.

Om daartoe te geraken, is het noodig, dat zij zich reorganiseere en van eene Vereeniging voor Gereformeerd schoolonderwijs zich omzette in een Bond van Gereformeerde scholen. Indien de Vereeniging blijft, die zij is, staat het te voorzien, dat zij langzamerhand wegkwijnen en sterven zal. Alle pogingen, om haar tot nieuwen bloei te brengen, zijn ijdel gebleken; leden komen er niet bij, en de afdeelingen leiden reeds lang een kwijnend bestaan. Ook in haar eigen belang moet de Vereeniging dus hare reorganisatie ter hand nemen. En indien zij hiertoe besluit, heeft zij bijna geen andere keuze, dan om zich te hervormen tot een Bond van Gereformeerde scholen. Immers de eerste belanghebbenden bij de opleiding van bekwame onderwijzers zijn de scholen zelve, en in en met haar de schoolver-

eenigingen, die ze stichtten, en de besturen, die ze beheeren en leiden. Wanneer de opleiding der onderwijzers als het ware opkomt uit de scholen zelve, zal de daarvoor opgerichte kweekschool op warme belangstelling kunnen rekenen en een middelpunt kunnen vormen voor de organisatie van heel het Gereformeerde schoolwezen.

Op de eerste algemeene vergadering komt dus de vraag ter sprake, of de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs op grond van alle vorenstaande overwegingen er toe besluiten zal, om tot eene reorganisatie van hare inrichting en werkzaamheid over te gaan.

Wanneer deze vergadering, niet met eene kleine meerderheid maar met nagenoeg eenparige stemmen, hiertoe besluiten mocht, zende zij daarna aan alle Gereformeerde scholen eene uitnoodiging, om tegen een bepaalden dag twee afgevaardigden tot eene vergadering te zenden, die de bevoegdheid ontvangen, om na ampele beraadslaging tot de vorming van een Bond van Gereformeerde scholen over te gaan, en aan een voorloopig bestuur de voorbereiding eener organisatie van den Bond en van de stichting eener kweekschool op te dragen.

Deze uitnoodiging worde uitsluitend gericht aan zulke scholen, die op den bodem der Gereformeerde belijdenis staan. Maar toch is hiermede niet genoeg gezegd. Het zou onoprecht zijn, hierbij te doen, alsof de kerkelijke quaestie niet bestond. De Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs is tot dusver wel is waar geen kerkelijke vereeniging in den strikten zin des woords geweest. Maar zij bestond toch schier uitsluitend uit leden van de Gereformeerde Kerken. In deze richting zich blijvende bewegen, zou de Vereeniging hare uitnoodiging tot bijwoning eener vergadering moeten richten tot zulke scholen, wier bestuur en onderwijzend personeel geheel of grootendeels uit leden van de Gereformeerde Kerken bestond. Geen enghartigheid drijft tot het geven van dit advies, maar wel oprechte en eerlijke zin. Niemand kan toch ontkennen, dat ook in het schoolwezen zich telkens de kerkelijke quaestie gelden doet. Wanneer nu bij de oprichting van een Bond van Gereformeerde scholen en bij de stichting van eene kweekschool met opzet

van deze quaestie gezwegen wordt, duikt zij later toch op en kan dan tot allerlei verdeeldheid en tweedracht aanleiding geven. Veel beter is het daarom, het bestaan van dit vraagstuk open te erkennen en er terstond van den aanvang af rekening mede te houden,

En niemand kan het dan de Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs met het oog op haar verleden euvel duiden, dat zij de vorming van een Bond van zulke Gereformeerde scholen wenscht, wier bestuur en onderwijzend personeel geheel of grootendeels uit leden van de Gereformeerde Kerken bestaat.

Anderen kunnen dan doen, wat zij noodig en plichtmatig rekenen. Naast den Bond van deze Gereformeerde scholen blijft er ruime plaats voor andere organisaties, voor Christelijk Nationaal en voor Christelijk Volksonderwijs. Ook deze Vereenigingen zullen, als straks de herziening van de wet op het lager onderwijs tot stand is gekomen, met de veranderde omstandigheden moeten rekenen, en tot eene wijziging van hare werkzaamheden moeten komen. Maar zij vinden ruimte van beweging en arbeid genoeg in andere groepen van scholen, dan die bij bovenvoorgestelden Bond van Gereformeerde scholen zich hebben aangesloten. En wanneer dan op deze wijze de bestaande vereenigingen voor Christelijk onderwijs zich reorganiseerden, zou het voor de hand liggen, om de verschillende Bonden van Christelijke scholen te laten saamwerken en voor gezamenlijke belangen, inzonderheid bij de overheid, ook gezamenlijk te laten optreden. Het orgaan zou daarvoor de *Schoolraad* zijn, die in den nieuwen toestand ongetwijfeld zal winnen aan invloed en kracht. Langs dezen weg is er dan eene organisatie van het Christelijk schoolwezen te verkrijgen, die op het leven past en voor het behoud en den bloei van het Christelijk onderwijs in de toekomst ten onberekenbaren zegen kan zijn.

Om aan ieder duidelijk te maken, wat naar onze meening de taak en de werkzaamheid van den Bond van Gereformeerde scholen behoort te zijn, volge hier de proeve van een Reglement, dat aan den Bond ten grondslag kan worden gelegd:

Reglement van den Bond van Gereformeerde scholen.

Artikel 1.

De Bond van Gereformeerde scholen is gegrond op de onveranderlijke waarheden, door God in Zijn Woord geopenbaard en in de Formulieren van eenigheid der Gereformeerde Kerken uitgedrukt.

Art. 2.

Het doel van den Bond is:

1. Bevordering van de uitbreiding en den bloei van het Gereformeerd lager onderwijs en samenwerking zooveel mogelijk met alle voorstanders van het Christelijk onderwijs in de behartiging van die belangen, welke aan het Christelijk onderwijs gemeenschappelijk zijn.

2. De stichting en instandhouding van een of meer kweekscholen ter opleiding van Gereformeerde onderwijzers.

3. Ondersteuning van onderwijzers, die zich aan een dezer kweekscholen laten opleiden en de kosten daarvan niet of niet geheel kunnen dragen.

4. Toezicht en inspectie op het Gereformeerd karakter en de deugdelijkheid van het onderwijs, dat op de bij den Bond aangesloten scholen gegeven wordt.

Art. 3.

De Bond van Gereformeerde Scholen wordt gevormd door schoolvereenigingen, schoolbesturen, schoolcommissiën, corporaties, die één of meer Gereformeerde Scholen onderhouden, wier leden voor de meerderheid tot de Geref. Kerken behooren, die instemmen met den grondslag en het doel van den Bond, en eene jaarlijksche contributie van minstens f 25 betalen.

Ook particulieren, die leden zijn van eene Gereformeerde Kerk en eene of meer Gereformeerde Scholen onderhouden, kunnen op dezelfde voorwaarden als leden tot den Bond toetreden.

Art. 4.

Als begunstigers van den Bond worden allen beschouwd, die instemming betuigen met den grondslag en het doel van den Bond, en eene jaarlijksche bijdrage betalen. Zij hebben het recht, om de algemeene vergadering bij te wonen met adviseerende stem.

Art. 5.

Aan het hoofd van den Bond staat een Bestuur van zeven leden, van welke minstens vier leden van ééne van de Gereformeerde Kerken, en minstens drie hoofden van Gereformeerde scholen behooren te zijn. Zij worden verkozen door de stemgerechtigde leden der jaarlijksche algemeene vergadering (Art. 10) bij volstrekte meerderheid van stemmen en onderteekenen bij hunne indiensttreding eene formule, waarbij zij instemming betuigen met den grondslag en het doel van den Bond.

Art. 6.

De leden van het Bestuur worden gekozen voor den tijd van zeven jaren; telken jare treedt een hunner, naar volgorde, af. De aftredenden zijn herkiesbaar.

Art. 7.

Het bestuur kiest uit zijn midden een president, een vicepresident, een secretaris en een penningmeester en regelt voorts al zijne vergaderingen en werkzaamheden bij huishoudelijk reglement.

Art. 8.

Het Bestuur volbrengt den last, dien het van de algemeene vergadering ontvangt, en voert de besluiten uit, die door deze genomen zijn.

Tot het oprichten en opheffen van eene kweekschool is het Bestuur niet bevoegd dan na daartoe door de algemeene vergadering gemachtigd te zijn.

Het Bestuur is belast met de bevordering van de belangen van het Gereformeerd lager onderwijs; met de instandhouding en verzorging van de door den Bond opgerichte kweekscholen; en met de inspectie der bij den Bond aangesloten Gereformeerde Scholen.

Het Bestuur benoemt den directeur en de leeraren aan de door den Bond opgerichte kweekscholen, naar eene regeling van wederzijdsche rechten en plichten (tractement, pensioen enz.) door de algemeene vergaderingen vastgesteld.

Het Bestuur houdt toezicht op het onderwijs en de tucht aan de kweekscholen en woont, door eene Commissie, de toelatings,- overgangs- en eindexamens bij met recht van veto.

Het Bestuur heeft het recht, om in ernstige gevallen een leeraar aan de kweekschool onmiddellijk, voor ten hoogste een tijd van drie maanden te schorsen; de geschorste behoudt het recht van beroep op de algemeene vergadering.

Niet-eervol ontslag van een leeraar aan de kweekschool kan door het Bestuur slechts worden verleend na een desbetreffend besluit van de algemeene vergadering.

De inspectie van de aangesloten Gereformeerde scholen wordt geregeld door het Bestuur. Een bezoldigd Inspecteur kan daarvoor door het Bestuur slechts worden aangesteld na machtiging van de algemeene vergadering.

Het Bestuur brengt jaarlijks verslag van zijne werkzaamheden uit op de algemeene vergadering.

ART. 9.

Fondsen, door den Bond verkregen, staan onder beheer van het Bestuur en worden door het Bestuur dienstbaar gemaakt aan de bereiking van het doel, dat de Bond zich heeft voorgesteld.

Het Bestuur kan geen geldleening aangaan ten laste van den Bond zonder toestemming van de algemeene vergadering.

Deze ontvangt jaarlijks een beredeneerd verslag van financieelen staat van den Bond en van het door het Bestuur gehouden beheer.

ART. 10.

Jaarlijks wordt eene algemeene vergadering gehouden.

Het Bestuur bepaalt den tijd en de plaats en is bevoegd, des noodig, eene buitengewone vergadering saam te roepen. Bij voorkeur wordt de algemeene vergadering gehouden ter plaatse, waar eene kweekschool van den Bond gevestigd is.

De algemeene vergadering wordt in den regel in het openbaar gehouden, en is dan voor alle belangstellenden toegankelijk.

ART. 11.

Voorstellen voor de algemeene vergadering moeten minstens zes weken tevoren schriftelijk bij het Bestuur ingediend zijn.

Het Bestuur heeft het recht, deze voorstellen al dan niet op de agenda te plaatsen.

Indien dit niet is geschied, worden de ingediende voorstellen alleen met goedkeuring van de volstrekte meerderheid op de algemeene vergadering in behandeling gebracht.

Art. 12.

Elke aangesloten Gereformeerde Schoolvereeniging enz. (zie art. 3) zendt twee afgevaardigden met beslissende stem ter algemeene vergadering.

Stemhebbende leden zijn ook de leden van het bestuur.

De begunstigers wonen de algemeene vergadering bij met adviseerende stem.

Art. 13.

De werkzaamheden van de algemeene vergadering zijn:

Verkiezing van de leden van het Bestuur na eene voordracht van het Bestuur.

Oprichting, instandhouding of opheffing van eene of meer Gereformeerde kweekscholen.

Vaststelling van het reglement voor de Gereformeerde kweekscholen.

Vaststelling van de instructie voor den directeur, de leeraren der kweekscholen, en van die voor den inspecteur.

Definitieve uitspraak over schorsing en ontslag van directeur en leeraren, benevens van den inspecteur.

Behandeling van ingekomen voorstellen.

Goedkeuring van het verslag van het Bestuur inzake werkzaamheden en financieel beheer.

Art. 14.

De bij den Bond aangesloten scholen verbinden zich, om bij eventueele vacature zulke onderwijzers te benoemen, die aan eene door den Bond opgerichte kweekschool zijn opgeleid.

Indien eene bij den Bond aangesloten school hiervan meent te moeten afwijken, geeft zij daarvan kennis aan het Bestuur. Bij verschil van meening beslist de algemeene vergadering of eene commissie voor geschillen, door haar benoemd.

Indien eene school zich tegen het besluit der algemeene ver-

gadering verzet, kan zij door deze van het lidmaatschap van den Bond vervallen worden verklaard.

ART. 15.

De artikelen 1 en 2 zijn onveranderlijk. De overige artikelen kunnen alleen op eene algemeene vergadering met goedvinden van twee derde der aanwezige stemgerechtigde leden worden gewijzigd.

De Bond wordt opgericht voor 29 jaren, ingaande

Bij het verstrijken van dit tijdperk is de Bond opnieuw aangegaan voor den tijd van 29 jaren.

Ten slotte moge nog een enkel woord gewijd worden aan de uitvoerbaarheid van het plan, dat in deze bladzijden aan de overweging wordt aanbevolen.

De mooiste en beste plannen vallen in duigen, als zij afstuiten op de harde werkelijkheid. Maar met het boven ontwikkelde plan is dit gelukkig niet het geval. Indien er honderd Gereformeerde scholen waren, die zich bij den Bond aansloten en elk eene jaarlijksche contributie van f 25 bijdroegen, zou de stichting van eene zeer eenvoudig ingerichte Gereformeerde kweekschool reeds zonder bezwaar ter hand genomen kunnen worden.

Namen wij als voorbeeld eene stad en een dorp, waar de kweekschool werd opgericht, dan zouden we in eerstgenoemd geval de volgende uitgaven krijgen:

300 M² grond à *f* 20	= *f* 6000	
bouw van de school	= *f* 22000	
inrichting	= *f* 3000	
Totaal	*f* 31000 à 4%	= *f* 1240
	aflossing	= *f* 500
Salaris voor den directeur		= *f* 2000
„ „ drie leeraren		= *f* 4500

De directeur geeft 20 uur les, de drie leeraren 3 × 25 = 75 uur, saam 95.

Het totaal aantal lesuren is 4 × 30 = 120, zoodat er nog 25 uur overblijven, die afzonderlijk betaald moesten worden met *f* 50 per uur = *f* 1250

Vuur, licht, onderhoud, schoonmaak = *f* 500

Totaal uitgaven *f* 9990

Als inkomsten zouden daartegenover staan de schoolgelden van gemiddeld 50 leerlingen per jaar à *f* 400 = *f* 2000; voorts de Rijkssubsidie voor 120 lesuren à *f* 30 = *f* 3600, en de Rijkssubsidie van *f* 400 voor iederen leerling, die slaagt, dus gemiddeld per jaar voor zes leerlingen = *f* 2400. Saam *f* 8000.

Er zou dus een jaarlijksch tekort zijn van *f* 1990, dat door de contributies der aangesloten scholen gedekt kon worden.

Op een dorp ware de kweekschool nog goedkooper tot stand te brengen.

Reken voor grond en gebouw *f* 8000, voor inrichting *f* 2000, dan zou dat een bedrag zijn van *f* 10.000 of à 4%	*f* 400
Daarbij kwam het salaris van den directeur	*f* 1800
„ van drie leeraren	*f* 3600
25 lesuren à *f* 50	*f* 1250
vuur, licht enz.	*f* 500
Totaal uitgaven saam	*f* 7550.

De inkomsten zouden dezelfde blijven als bovengenoemd, en zoo zouden deze vrijwel tegen de uitgaven opwegen. Wanneer het aantal kweekelingen dan nog, gelijk niet onmogelijk en zelfs waarschijnlijk is, boven de 50 steeg, dan zouden daarmede de inkomsten aan schoolgeld en subsidie aanmerkelijk klimmen, en de kweekschool zelfs de contributie der aangesloten scholen niet meer noodig hebben.

Toch leide men hieruit niet af, dat deze overbodig of voor vermindering vatbaar zou zijn. Want ten eerste kan eene berekening, als boven gegeven werd, op allerlei wijze tegenvallen; immers werd ze voor eene hoogst eenvoudig ingerichte kweekschool gemaakt, die op den duur zelfs niet aan de behoefte maar allerminst aan het ideaal zou voldoen.

En ten andere, ook al ware dit niet het geval, de contributie zou noodig zijn voor het ondersteunen van die leerlingen, wier ouders of voogden de kosten der opleiding niet of slechts ten deele konden betalen. Zeer waarschijnlijk zal de Regeering voor die opleiding aan de bijzondere kweekscholen op den duur wel eenige beurzen beschikbaar stellen. Maar zoover zijn wij thans nog niet. En ook zouden die beurzen zeker nooit voldoende zijn, om in al de behoeften aan ondersteuning bij de kweekelingen te voorzien. Indien wij op den duur een voldoend aantal

onderwijzers voor onze Gereformeerde scholen willen hebben, dan zullen wij ook voor een deel de opleidings-kosten moeten dragen. Het is niet waarschijnlijk, dat dit bij de opleiding tot onderwijzers anders zal zijn dan bij die tot predikanten.

En hiermede geven wij de in deze bladzijden ontwikkelde gedachten aan de overweging en bespreking van alle vrienden van het Christelijk onderwijs over. In de eerste plaats richten wij ons als Bestuur van de Vereeniging van Gereformeerd Schoolonderwijs tot hare eerstkomende algemeene vergadering. Maar voorts bieden wij met bescheidenheid deze bladzijden ter lezing en overdenking aan allen aan, die belang stellen in den bloei van het Christelijk onderwijs. Over ondergeschikte punten, over de beste wijze en den gemakkelijksten weg, om tot uitvoering van het voorgestelde plan te geraken, kan verschil van meening bestaan. Maar wij vertrouwen, dat de hoofdzaak bij allen instemming vinden zal. Organisatie van het Christelijk Schoolwezen in en rondom eene degelijke opleidingsschool zal het eenige middel blijken, waardoor op den duur het deugdelijk gehalte van onze Christelijke scholen bewaard en versterkt kan worden. Laten wij daarmede dan, in verband met de eerlang te wachten nieuwe toestanden, een aanvang maken. Slaan wij de handen ineen en doen wij, wat onze hand vindt om te doen. Wij hebben het pand, dat in de Christelijke school ons toebetrouwd is, niet alleen getrouw te bewaren, maar ook verrijkt en vermeerderd over te leveren aan degenen, die na ons zijn zullen.

In den naam des Heeren zijn onze Christelijke scholen opgericht. In Zijn naam behooren zij bevestigd en versterkt te worden, tot zegen voor ons volk en tot uitbreiding van het Koninkrijk Gods.

X33424-C

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT
3 0000 00422 4113